INNEHÅLL

Förord 2

Tima 3

Litterata svenska analfabeter 5

Identitet – Kultur – Kulturkrock – Kulturchock 7

Den yttre resan 12

Den inre resan 26

Färgresan 32

© Copyright Margareta Mörling
Förlag: Proklama, Eskilstuna
Distribution: HB Darovan,
Skäftingebacken 18, 16367 Spånga
darovan@morling.net
Tryckning: BR Tryck AB, 2004
ISBN 91-7288-106-2

FÖRORD

Att anpassa sig till en ny kultur är som att göra två resor samtidigt, en yttre och en inre resa. Med den yttre resan avses inte när man förflyttar sig med olika färdmedel från en plats till en annan, utan allt det nya som man möter när man bosätter sig i ett samhälle som är olikt ens eget. Tusentals nya syn- och hörselintryck strömmar emot en.

Med den inre resan avses allt som händer inombords när man möter allt det nya.

Jag har själv gjort denna resa. Först bodde vi i Österrike i drygt ett halvår, sedan i Egypten i 13 år och slutligen skulle vi återanpassas tillbaka till ett liv i Sverige. Många av oss är i daglig kontakt med människor som är mitt uppe i processen att försöka anpassa sig till ett liv i Sverige, och som just nu gör både en inre och en yttre resa.

Det var under åren 1976–1989 som vi bodde i Egypten. När vi kom dit var vi två personer, min man Lars och jag. Sedan utökades familjen med fyra barn, vilka alla är födda i Egypten. När det var dags för en återflytt valde vi att bosätta oss i Tensta, ett mycket invandrartätt område i Stockholm. De senaste 14 åren har jag arbetat med svenskundervisning för invandrare, först och främst bland analfabeter från gymnasieåldern och uppåt. I mötet med eleverna upptäckte jag ganska snart slående likheter mellan min kulturanpassning till Egypten och deras till Sverige. Åren gick och exemplen blev allt fler.

Jag blev i olika sammanhang ombedd att dela med mig av mina erfarenheter. Ett flertal av invandrarna som lyssnade kände igen sig i föredragen och uttryckte tacksamhet över att få möta någon som förstod, medan svenskarna ofta uttryckte att de fått en ny vidgad förståelse för sina invandrarvänner.

Många talade med mig om att innehållet i föredragen borde ges ut i bokform så att det skulle komma fler till del.

Boken är ingen vetenskaplig forskningsrapport utan jag har skrivit ned mina egna upplevelser och reflektioner, samtidigt som jag tagit med många exempel från mina elevers och invandrarvänners erfarenheter.

Jag har i denna bok valt att låta begreppet invandrare beteckna dem som invandrat till Sverige och begreppet svensk stå för dem som är födda i Sverige.

Jag hoppas att denna bok ska leda till ökad förståelse mellan människor.

Detta är min anpassningsresa, min färgresa, skriven utifrån mina egna iakttagelser. Varje människa som går igenom en stor kulturanpassning gör naturligtvis sin individuella färgresa, men ändå finns det många gemensamma nämnare.

Jag har av sekretesskäl valt att fingera samtliga namn, samt ändra detaljer i vissa exempel för att skydda personers identitet.

Margareta Mörling

TIMA

- NEJ! Jag tunnelbana nej! sade Tima mycket bestämt.

Hon skakade på huvudet så att vi andra inte skulle missa budskapet. Flera i gruppen såg förvånat på henne. Vi kände inte varandra så väl än eftersom det bara hade gått ett par veckor av terminen. Det här var första gången som Tima starkt markerade sin vilja. Hade kvinnan aldrig åkt tunnelbana? Vi skulle ju bara åka några stationer. Ingen av de övriga deltagarna kunde ännu uttrycka sig bra på svenska, men med några enkla meningar och vänliga gester försökte de försäkra Tima om att det inte var farligt att åka tunnelbana.

- Nej, tunnelbana inte bra! sade hon igen.

Med ord och ansiktsuttryck försökte jag få henne att förklara:

- Varför Tima? Varför?

Hon tog ett djupt andetag och samlade kraft:

- Jag hemma.... bomba.... jag familjen...

Samtidigt som hon sade det pekade hon neråt mot den underjordiska tunnelbaneperrongen. Den gav henne associationer som vi andra inte fick. Hon påmindes om hur hon tillsammans med sin familj tillbringade dagar och nätter i skräck i ett skyddsrum. Samtidigt föll granater med jämna mellanrum i närheten.

Tima var en av de elever som deltog i sfi-undervisningen i Rinkeby. Eleverna i min grupp kom från åtta olika länder och var i åldrarna 27–52 år. Orsaken till att de gick i just den här gruppen var att de var relativt nyanlända till Sverige och var alla analfabeter. De flesta av dem hade av olika orsaker aldrig fått chansen att lära sig läsa och skriva i sina hemländer, men de var så rika på annan levnadskunskap. Ett fåtal hade gått i skola men i så fall bara några månader. Eftersom ingen av dem hade läst ämnen som t.ex. geografi, biologi, matematik hade de ofta en mycket begränsad kunskap inom olika ämnesområden. Många ord och begrepp var främmande för dem även på deras egna språk.

Syftet med undervisningen var därför inte bara att de skulle lära sig svenska och få kunskap om det svenska samhället, utan att de även så småningom skulle få en utökad omvärldskunskap. Lexikon är ju inget hjälpmedel för en analfabet och därför utgick undervisningen oftast från det konkreta, det vi alla kan se och ta på, för att senare anknyta till det abstrakta. Jag hade förmånen att få följa några ur gruppen i två och ett halvt år. Vi tränade oss i att om och om igen ställa den viktiga frågan: Varför? Frågan varför blir ju ibland en språngbräda från det konkreta till det abstrakta.

En tidig vinterdag gjorde vi just detta. Två av eleverna hade hamnat i en häftig dispyt och jag tyckte att det kunde vara lämpligt att samtala om vikten av att visa respekt för varandra och varandras åsikter. ”Varför tänker människor olika?” skrev jag på tavlan. Alla satt lika frågande och det var uppenbart att vi var tvungna att börja med en förklaring av ordet ”olika”.

Vi började med att titta på det konkreta: bl.a. på några snöflingor, några torra höstlöv som stod i en vas och våra fingeravtryck som vi med hjälp av en stämpeldyna tryckte på ett papper. Tillsammans skrev vi några enkla rader:

Löven faller från träden,
alla löv är olika.
Inga löv är likadana.

Snön faller från himlen,
alla snöflingor är olika.
Inga snöflingor är likadana.

Här är mitt fingeravtryck!
Ingen människa på jorden
har likadana fingeravtryck
som jag.

Alla människors fingeravtryck är olika.
Det är fantastiskt!

- Våra fingeravtryck är olika. Vi ser olika ut utanpå men vi är olika även här, sade jag och pekade på huvudet. Vi tänker olika, eller hur?

Jag höll upp ett av mina minnen från Egypten, en liten torr pinne och en stor torkad fröställning från en blomma.

- Vad ser du? frågade jag.
- En pinne och en gammal blomma, föreslog några få.
- En tandborste och sådant där man har till tänderna (underförstått tandpetare), påstod faktiskt de flesta.

Båda tolkningarna var adekvata. Det var ju en pinne och en torkad blomfröställning. Men varför såg några att det var en tandborste och en tandpetare? Jo, därför att de flesta visste att vissa muslimer ibland använder sådana till tandborstar och tandpetare. Man tar den lilla pinnen och låter toppen stå i vatten ett tag. Sedan gnider man toppen mot ett hårt underlag och något som liknar en liten fibrig borste bildas längst fram. Den används som tandborste (som profeten Muhammed gjorde, enligt islamisk tradition). Ståndarna i den torkade blomfröställningen är ca. 3 cm. långa och kan brytas av en och en och användas som tandpetare.

Farida, den kurdiska 7-barnsmamman, utbrast:

- Just det, vi ser samma saker men vi tänker olika!

Jag lyfte fram pinnen och blomfröställningen igen:

- Vi såg samma sak, men vi tänkte olika! Men varför tänker vi olika?

Nu förstod de och en ny text växte fram på tavlan:

”Vi ser samma saker, men vi tänker olika därför att vi kommer från olika länder, från olika familjer osv.”

Tima, hon som inte ville åka tunnelbana är krigsflykting med många svåra upplevelser att bearbeta. Hennes omedelbara reaktioner i olika situationer är tydliga exempel på Faridas slutsats: ”Vi ser samma saker, men vi tänker olika.”

Tima, åker ju som sagt inte tunnelbana till skolan. Hon promenerar i stället den långa vägen. Ett alternativ vore väl att åka buss?

Lite längre in på terminen skulle vi åka på ytterligare ett studiebesök, men den här gången ville vi av hänsyn till Tima ta bussen.

- Nej buss, inte buss..... protesterade Tima högljutt.

Några i gruppen tittade undrande på henne, medan några suckade lite irriterat. Deras uppgivna ögon uttryckte:

- Vad är det nu då? Först ska hon inte åka tunnelbana, och nu duger inte buss! Vad är detta för fjäsk? *Vi* kan ju åka! Varför kan inte *hon* åka?

Förklaringen kom även denna gång, koncentrerat i några få ord.

- Jag och min familj, 1990, kom till Sverige. Först buss, buss.... 30 timmar buss.

Hennes ögon fylldes med tårar. Man kunde ana vad hon kände vid tanken på att åka buss. När Tima satt i bussen mådde hon illa, blev yr, fick ont i magen och fylldes av känslor som hon hade svårt att bemästra. Den svåraste resa hon någonsin gjort spelades upp i hennes inre. Hon mindes avskedet, den dag då hon tillsammans med sin man och sina barn lämnade byn, åldrande föräldrar, andra släktingar och vänner. Den trygga tillvaron de byggt upp raserades under kriget och ersattes nu av det okända och oförutsedda.

Nej, Tima ville inte åka buss, men just den här dagen valde hon i alla fall att följa med på studiebesöket till Fjärilshuset. Hon satte sig längst fram. Svettpärlor rann nedför hennes panna och hon mådde illa.

Dagen efter studiebesöket var det dags för en reflektion.

- Zaharah, kan du berätta för dem som inte var med till Fjärilshuset i går, vad vi såg och vad vi gjorde?

- Jaa...Vi såg många fjärilar, många fina blommor, fåglar och...

- Blommor, avbröt Tima drömmande. Margareta, jag samma blommor i min trädgård hemma i mitt land. Fina blommor, stora blommor, många träd. Nu bara blommor i lägenheten. Jag glömmer ge vatten. De dör. Jag aldrig glömde ge vatten hemma. Varför?

Om hon mådde så mycket bättre i sitt hemland varför stannade hon inte kvar? Hon hade ju sitt liv, sin efterlängtade trädgård och sitt hem där. Nej, något hem hade hon inte kvar. Det avslöjades under brandövningen i skolan. När det var Timas tur att gå nedför brandtrappan brast hon ut i gråt och visade hur hon sprang ut ur deras brinnande hus bärande på ett av barnen.

Under terminen arbetade vi med olika teman som anknöt till vår konkreta vardagsverklighet.
När vi arbetade med temat "Kroppen, sjukvård" blev det mycket helfrasinlärning i början.

- Var har du ont?

- Jag har ont i....

Som vanligt hade Tima en kommentar.

- I mitt land jag aldrig sjuk. Jag sjuk varje dag här. Magkatarr, ont i huvudet.

Så småningom övergick vi till de vanligaste inre kroppsdelarna, vad de heter och vilken funktion de har. För att konkret åskådliggöra detta hade vi inskaffat en torso till skolan. Jag hämtade den för att kunna visa exakt var hjärtat ligger och hur det ser ut. När jag lyfte bort den första biten på torson kved Tima: - Nej, nej, nej.

Samtidigt gömde hon sitt huvud i armarna som vilade mot bänken. Vi hade vid det här tillfället vant oss vid att hon var trött och passiv emellanåt. Hennes spontana avbrott mitt i lektionerna var inte heller främmande. De kom allteftersom något dök upp i hennes minne. Men varför denna plötsliga reaktion? Jag bar snabbt ut torson, för så mycket förstod jag att det var den som utlöst det hela.

- Jag inte kan titta, förklarade hon. I går jag pratade med min bror i telefon. Hans första son död i kriget. Nu hans andra son, 11 år gammal, på sjukhus i flera månader. Han skadad i kriget också. Kanske lever, kanske dör... Nu i dag klockan 11 han opereras.

En dag visade oss en elev vilket fynd hon gjort på rasten i tygaffären på torget. Tima började småskratta:

- Jag i tygaffären i går. Jag skicka paket. Jag köpte tyg till en klänning min mamma. Men oj, dyrt, mycket dyrt. Jag köpte många meter för min mamma tjock, så tjock, sade hon och måttade med händerna.

Sedan tystnade hon, och leendet utplånades.

- Jag inte talar med min mamma. Jag ringer, jag alltid pratar med min bror.

- Varför?

- Mamma inte orkar prata med mig. Hon bara gråter och gråter. Jag inte träffat henne fem år. Fem år! utropade hon medan hon höll upp fem fingrar.

Tunnelbana, buss, blommor, torso och tyg.

Den enskilda individens referensram är unik och därför ser, hör och gör vi samma saker, men tänker och känner olika. Tima kryddade lektionerna med sina associationer. Hennes otroliga humor och hjärtliga skratt smittade av sig. Stundtals var dock många minnesbilder förenade med stor smärta, och när vi minst anade kunde hon inte förhindra sin förtvivlan att få utlopp. Samtidigt var det ingen av oss som visade sådan medmänsklighet och medkänsla som hon. Tima bearbetade sitt förflutna i små portioner. Detta ledde till att andra vågade öppna sig. En tillit växte så småningom fram. Öden delades och vävdes samman. Tillsammans gjorde vi nya upplevelser, och på så sätt skapades många kollektiva minnen allteftersom språket växte fram. Ibland behövde vi bara nämna ett ord som direkt utlöste skratt. Små bitar av våra referensramar hade blivit gemensamma.

LITTERATA SVENSKA ANALFABETER

Tala om pulserande liv! Gatorna var fyllda av signalerande bilar, överfulla bussar, en och annan åsnekärra och några hästdroskor. En man med en kärra full av tomater försökte att tillsammans med andra korsa sig fram mellan bilarna och trottoaren på andra sidan. De främmande ljuden och de annorlunda dofterna bidrog till gatubilden. En stor officiell statlig byggnad, bestående av diverse kontor, reste sig ståtlig vid sidan om trottoaren. Det var morgon och kontoren skulle snart öppnas. Trottoarerna fylldes av folk: barn i skoluniformer på väg till skolan och vuxna på väg till sina arbeten. Bland dem fanns en kostymklädd man med en attachéportfölj i ena handen och något annat under armen. När han kom fram till kontorsbyggnaden stannade han. "Det där andra" som han bar under sin arm visade sig vara en liten hopfällbar stol och ett litet bord. Han fällde ut bådadera, placerade det på trottoaren och satte sig på stolen. Människorna fick väja för honom, men de verkade tycka att det var helt acceptabelt att han satt där. Mannen tog fram sin attachéväska, lade den framför sig och öppnade den. Inuti fanns några papper med små gröna frimärken i

övre högra hörnet och några pennor. Snabbt bildades en kö av människor vid hans bord. Ytterligare ett par kostymklädda män kom bärande på liknande attiraljer som den förste. De fällde också ut sina bord och satte sig en bit ifrån på samma trottoar. Några från den första kön gick över till dem. Vilka var dessa män och varför satt de där? Jo, de utgjorde en självutnämnd yrkesgrupp, nämligen skrivarna. Deras arbete var att hjälpa analfabeterna att fylla i blanketter och skriva offentliga skrivelser.

I denna kö stod även min man Lars och jag, för vi var "litterata svenska analfabeter." Året var 1976 och vi var nykomlingar i Egypten. Att skriva och läsa på svenska det kunde vi ju. Vi hade lärt oss en del arabiska ord och fraser, men hade ännu inte börjat lära oss skriftspråket. Vanligtvis hjälpte några engelsktalande egyptiska vänner oss med alla papper, men de var upptagna denna morgon. Medan vi stod där i kön och väntade på vår tur att få hjälp med skrivandet förstod vi att det var möjligt att leva som analfabet hela sitt liv. Skrivarna och läs- och skrivkunniga vänner fanns alltid till hjälp och man behövde inte alltid kunna läsa och skriva för att ha ett arbete med rimlig lön.

Obligatorisk skolgång betydde inte alltid att alla fick möjlighet att gå i skola. Tillhörde man en fattig familj med många barn och knappa ekonomiska resurser låg det nära till hands att några av barnen fick bidra till försörjningen. Föräldrarna i de familjerna förbehöll sig själva rätten att inte skicka alla sina barn till skolan. Flickorna arbetade ofta som städerskor hemma hos någon rikare familj eller jobbade på fälten, medan grabbarna började som lärlingar t.ex. hos en bilmekaniker eller på byggarbetsplatser. På det sättet lärde man sig yrket samtidigt som man fick en liten slant för sin arbetsinsats.

En del av lastbils- och taxichaufförerna var analfabeter. Det gick bra att ta körkort utan att kunna läsa eller skriva, det fick vi själva erfara när det var dags för oss att ta egyptiska körkort. Vi fick gå in på en stor gård där några koner var utplacerade. Det gällde att köra framåt i en S-form utan att köra på någon kon. Vi lyckades med det och nästa moment var att backa samma sträcka. I och med det var körprovet avklarat. Det enda som återstod var det teoretiska provet. Vi lotsades in i polishuset. En polis satt med en vägmärkskarta framför sig. Han pekade på ett vägmärke och frågade:

- Vad betyder det?

Efter fem vägmärken var han nöjd och de egyptiska körkorten var våra!

Innan vi som nygifta flyttade till Egypten läste vi en hel del om landet, dess historia och den arabiska kulturen. Vi kände också en svensk familj som arbetat några år i Arabvärlden och som gav oss värdefull information. För mig var det särskilt viktigt att få höra hur jag som kvinna skulle uppföra mig för att inte väcka anstöt. Vi var ju gäster i landet, ett land som då hade ca. 48 miljoner invånare, och vi insåg snabbt att det var omöjligt att kräva att de skulle rätta sig efter oss. Naturligtvis var det vi som skulle anpassa oss till dem. Det gjorde vi också i den mån vi förstod och så långt det gick, utan att därför ge avkall på våra grundvärderingar. Att få bo i ett främmande land, umgås med människorna där, lära känna kulturen inifrån och lära oss alltmer om landets fascinerande historia upplevde vi som ett stort privilegium.

Vi hade bott i Egypten i några veckor och jag skulle ensam gå för att handla i en statlig livsmedelsaffär. Jag ville snabbt omsätta i praktiken vad jag hade fått lära mig. De hade nämligen berättat att det var främst två saker jag skulle tänka på när jag gick ut: dels hur jag var klädd, dels hur jag skulle bemöta männen på gatan. Min målsättning skulle vara att bevisa för människorna i området att jag var en respektabel västerländsk kvinna. Att jag var korrekt klädd visste jag, men det kändes ovant att lyda de råd jag fått. Om en främmande man tilltalade mig på gatan och sökte min uppmärksamhet och t.ex. frågade mig vad klockan var, så skulle jag bara ignorera honom, gå vidare och helst inte titta åt hans håll. På så sätt skulle jag vinna respekt.

När jag kom fram till affären ställde jag mig i kvinnokön och väntade på min tur. Så småningom kom jag fram till disken och mannen bakom den kunde, som väl var, lite engelska. Jag sade vad jag ville ha. Han skrev upp allt på liten pappersbit, räknade ihop hur mycket allt skulle kosta och hänvisade mig sedan till en annan kö, kassakön. Väl framme hos kassören gav jag honom min lapp och betalade. Han stämplade papperet. Kassören pekade sedan på den första kön och jag förstod att det var dags att ställa mig där igen. Efter en lång stund blev det min tur. Jag räckte expediten lappen. Han såg att allt var betalt och plockade sedan ihop de varor jag skulle ha. Nöjd över att jag klarat allt så bra började jag promenaden hemåt. Efter ett tag hörde jag en man tilltala mig. Jag visste dock hur jag skulle bete mig så jag tittade inte upp. Efter ytterligare några meter försökte en annan man påkalla min uppmärksamhet. Jag fortsatte resolut hemåt utan att bry mig om honom. Sedan sade ännu en man på andra sidan gatan något. Jag bet ihop tänderna, tittade ner mot trottoaren och tänkte:

- Jag ska inte titta!

Plötsligt hörde jag en kvinnoröst. Att hon ville kommunicera något gick inte att ta miste på och jag tittade upp. Kvinnan gestikulerade, ropade och pekade bakom mig. Jag vände mig om och fick se att det låg ett fint, vitt band av strösocker på trottoaren från affären fram till den punkt där jag stannat! Strösockret fick man nämligen i en pappersstrut och varorna bar jag i en nätkasse. Papperet hade gått sönder och sockret läckt ut. Det var alltså det som de vänliga männen velat göra mig uppmärksam på. Så kan det gå när man tror sig förstå, men inte gör det!

Många tokiga saker hände och en hel del missförstånd blev det också i våra ibland tafatta försök att anpassa oss, men det var det värt. Ärligt sagt så kände jag mig ofta som en skådespelare de första åren. Under den tiden försökte vi ju lära oss hur man förhöll sig och betedde sig i olika situationer. Jag tog efter och härmade. Med tiden blev även detta mer och mer ett med oss och vi lärde oss att älska och uppskatta den arabiska kulturen. Vi fick en stor skara vänner ur alla samhällsklasser och från olika religiösa bakgrunder.

IDENTITET – KULTUR – KULTURKROCK – KULTURCHOCK

In- och utvandring är inget nytt. Om vi tittar på det ur historiskt perspektiv så ser vi att folk alltid har vandrat in och vandrat ut. Vi i Sverige är ju alla från invandrarbakgrund: några en generation tillbaka i tiden och andra flera generationer. Den stora skillnaden är att man i dag, på mycket kort tid, kan förflytta sig långa sträckor. Man flyttar därmed också mycket snabbt från en kultur till en annan. Den nya kulturen kan därför ofta vara mycket olik ens egen.

I tidningen Metro kunde man i en artikel publicerad den 9 december 1997 läsa: "50 miljoner människor är på flykt världen över. Antalet människor på flykt undan krig och misär ökar, men deras chanser att hitta en säker tillflykt på annat håll har minskat."

Invandrarantalet i Sverige har ökat och invandrartätheten blir allt större i vissa bostadsområden, som här i Rinkeby och Tensta där vi bor och arbetar. Ett flertal av immigranterna är flyktingar.

Låt oss göra ett tankeexperiment: Antag att det skulle vara krig i Sverige i dag och du visste att du skulle vara tvungen att fly i morgon. Du måste ta vägen norrut och till fots ta dig över fjällkedjan in i Norge. Där väntar någon på dig som ska hjälpa dig vidare till något land i Asien. Vad skulle du packa i kväll i den enda väskan som du skulle kunna ta med dig? Det kan hända att några av dina allra närmaste inte skulle klara av den strapatsfyllda resan med långa sträckor till fots. Vem skulle du kunna ta med dig? Om du har familj, skulle du uthärda tanken på att kanske aldrig mer i livet kunna samla dina barn till en gemensam måltid? Din son kanske sitter i fängelse hemma i Sverige, några andra barn fick inte uppehållstillstånd i det nya landet för de hade överstigit 18 år när de anlände och har därför flytt vidare. Skulle du någonsin ge upp hoppet om att få återvända hem?

Antag att det var du eller jag som kom som flyktingar till Sverige. Kanske skulle vi då ha kommunplacerats uppe i Kiruna. Tänk om vi då hade *en* enda släkting i hela Sverige som bodde i Rinkeby, skulle inte många av oss vilja flytta dit? Eller om vi inte ens hade några släktingar där men visste att i Rinkeby bodde det några landsmän, skulle vi då inte övervägt en flytt? Många invandrare har själva valt att bo i invandrartäta områden där de har släktingar eller landsmän.

Det kan vara intressant att göra en jämförelse med de svenskar som av olika anledningar bosätter sig utomlands, t.ex. de som arbetar med svenska företag. Hur gör de? Jo, de flesta beter sig på ett liknande sätt. Man bosätter sig inom samma område, umgås mest med andra svenskar (eller engelsktalande) och har ofta begränsad kontakt med den lokala befolkningen. De flesta bemödar sig inte om att lära sig landets språk, utan många lär sig bara några få fraser. Ibland upprättar man svenska skolor för sina barn och försöker behålla de svenska traditionerna.

I ett program, ”J-a vitskallar!” i Sveriges Radio P1 den 14 december 2002 berättades om svenskarna i Spanien. Mellan 30 000 - 40 000 av invandrarna i Spanien är födda i Sverige. Tidigare bestod den gruppen främst av pensionärer men efter Sveriges inträde i EU har den unga delen inflyttade ökat. Staden Fuengirola är ”uppdelad” i tre områden, ett spanskt, ett engelskt och ett svenskt. Där finns svenska restauranger, livsmedelsaffärer, kyrkor, tandläkarmottagningar och föreningar. Man har också tillgång till svensk skola, sjukvård, stödgrupp för alkoholister, radio och svenska tidningar.

Intervjuer gjordes med flera svenskar som bodde där, men även med spanjorer. Vad tyckte de om att svenskarna höll sig så mycket till den egna gruppen? Så här sade några:

- Vi är trötta på svenskarna och på att de inte lär sig spanska. Men egentligen vet vi inte så mycket om dem. Vi vet inte om de är bra eller dåliga människor eftersom de inte kan prata spanska och därför inte går att lära känna. Men det här är Spanien och inte Sverige och här pratar man spanska. Svenskarna integreras inte till räckligt i det spanska samhället. De stänger in sig och umgås bara med folk från deras eget land. Oss vill de inte veta av. Den som kommer till Spanien måste kunna anpassa sig.

Salvador Palomo arbetar med integrationsfrågor i Spanien och han planerar att öppna en ny ungdomsgård inom ramen av ett integrationsprojekt där svenska ungdomar ska få chansen att ta till sig det spanska samhället och lära känna helspanska ungdomar.

Enligt honom är svenskar en svårintegrerad grupp:

”I den svenska och den skandinaviska kulturen finns en stark tendens att umgås och stänga in sig inom den egna gruppen och den enda kontakt svenskarna har med spanjorer är ytlig. Svenskar gör sig ingen ansträngning att integrera sig och det gäller visserligen inte bara dem, engelsmännen kanske också stänger sig inne i sin egen kultur men skandinaverna gör det på ett mycket nitiskt sätt. De har sina egna skolor, sina egna tidningar och de har sitt eget sätt att umgås och det håller de fast vid hårt.”

Varför gör så många av de svenskar som bor utomlands på samma sätt som många invandrare gör i Sverige? Dels kan det bero på att ett flertal ur båda kategorierna planerar att återvända till sina hemländer efter några år. Men en viktigare faktor är att man instinktivt följer sina inre behov. Trygghet erfar man tydligast om man omges av det som är känt. I ett nytt land där mycket upplevs som främmande söker man sig därför helt naturligt till sådant man känner igen och kan identifiera sig med. Till detta räknas ju bl.a. ens språk.

Språket

Varför är språket så viktigt? För att kunna kommunicera, blir det självklara svaret. Att abrupt fråntas möjligheten att på ett gemensamt språk kunna samtala med en annan människa kan upplevas som att man indirekt förlorar sin identitet. Man vet själv vem man är men man förlorar möjligheten att visa det.

I hemlandet hade man kanske en stark identitet i sitt givna sociala sammanhang. Den kan fråntas en snabbare än vad man tror och det är för de flesta en svår förlust. Vägen till en ny plattform i livet kan vara lång, men varierar naturligtvis från individ till individ.

En av mina elever var en kvinna från Irak. Hon var analfabet, hade ägt och varit chef för en textilfirma med 40 anställda. Enligt experter, som varit i kontakt med henne här, är hon proffs på sömnad. Men hur ska hennes kunskap någonsin kunna tillvaratas i ett skriftspråksbaserat samhälle? Hon satt många gånger och muttrade för sig själv:

- Saddam. Saddam.

- Varför sitter du så ofta och säger ”Saddam, Saddam”? frågade jag på arabiska.

- Jag är så arg på honom för han är orsaken till att jag måste sitta här på skolbänken. På grund av honom var jag tvungen att lämna stora delar av mitt liv.

Alla bär vi på minnen. Inte heller dessa kan man dela med någon om man inte har ett gemensamt språk.

Zainab är en 65-årig kurdisk änka och numera bosatt i Luleå. Hon är analfabet och kan ytterst lite svenska men berättade målande via tolk:

- Det känns som att jag är stum och bär på en massa fina hemligheter som jag inte kan dela med någon.

Fyra veckor efter att vi anlänt till Egypten föddes vårt första barn. Den heta luften stod stilla i sjukhusrummet. Vårens första *khamasin* (ökenstorm) hade dragit förbi och lämnat en tunn hinna av sand på alla öppna ytor. Jag fick antibiotika direkt efter förlossningen i profylaktiskt syfte, men motståndskraften mot de nya bakterierna var låg och magen sade ifrån. Febern steg och jag längtade desperat efter att få duscha. Jag försökte förmedla min önskan och de lovade att det snart skulle ordnas. Inget hände och jag frågade igen. Två dagar senare kom två barnmorskor in i rummet. Den ena hade lakan i sina händer som hon bredde ut på golvet bredvid min säng. Den andra hade stora glasflaskor som hon fyllde med vatten. De visade mig att jag skulle ställa mig mitt på lakanen och sedan hällde de vatten över mig. Som avslutning tog de min tandborste, satte lite av min tandkräm på den och räckte den åt mig.

Jag kunde bara några få ord arabiska. Den kvinnliga läkaren som förlöste mig kunde en del engelska, men henne såg jag bara några minuter varje dag. All övrig personal som omgav mig talade enbart arabiska. Helt plötsligt var jag fråntagen mitt språk och hade enbart mina händer och mina ansiktsuttryck att kommunicera med. Det kändes nästan som att återföras till barnstadiet. Som barn kände man ibland att de vuxna pratade om en, skrattade och tittade välment på en. Varför förstod man inte riktigt, kanske hade man sagt eller gjort något tokigt. Samma känsla fick jag vid ett par tillfällen där på sjukhuset. Jag omgavs av pratande, vänliga sköterskor och biträden. De log och jag log tillbaka. Jag såg att de skämtade och skrattade. Det verkade ibland som att de pratade om mig, men det kunde jag ju inte med all säkerhet veta. Vad sade de egentligen? Hade jag gjort något kulturellt opassande? Vem var jag i deras ögon? Ja, inte vet jag. Jag hade ingen chans att visa vem jag var. En känsla av utanförskap var oundviklig. Det kändes som att jag indirekt berövats min identitet.

Vad är identitet?

Vad är det som formar en människas identitet?

Vi kan nämna oräkneliga detaljer som: var man föds, i vilken del av landet och i vilken familj, områdets traditioner, religion, medvetna och omedvetna val m.m. Allt som vi är med om, allt vi ser, hör och läser bidrar till att forma våra identiteter.

Lars och jag valde att bo i Egypten i 13 år. Utan tvekan har det valet fått följder för min identitet och skapat något nytt i den. Alla som valt att byta land, oavsett orsak till flytten, har själva i slutändan gjort ett konkret val. Valet har stått mellan att stanna, som så många andra gjorde, eller att flytta. Det var ett medvetet val i det

avseendet att man medvetet flyttade men omedvetet såtillvida att man inte alls till fullo visste vad som väntade. Få av oss kunde ana vilka konsekvenser det valet skulle få för vår framtida identitet.

En människas ”helidentitet” kan ju dessutom delas upp i ”delidentiteter”. Under en dag hinner vi växla mellan olika roller och identiteter, t.ex. från mammaroll till arbetstagare.

Vad är kultur?

Identiteten är inte något statiskt utan den är i ständig förvandling från vaggan till graven. Det som formar oss är också under ständig förändring t.ex. kulturen.

Vid vår flytt tillbaka till Sverige 1989 upphörde vi inte att förvånas över att man börjat "fira stort" vid 30- och 40-årsdagar. När vi åkte till Egypten 1976 så kände vi ingen som firade med en stor fest när de fyllde vare sig 30 eller 40 år. På samma sätt har ju Egypten som vi lämnade 1989 förändrats.

Många har försökt att i korta ordalag definiera begreppet kultur, medan andra säger att kulturer inte finns men att olika gruppers särdrag dock existerar. Vilket ord man väljer att använda har inte så stor betydelse så länge man kan enas om innebörden av begreppet. Några säger att kultur är ”något osynligt man ärvt, ett tyst kollektivt minne”. Bonniers Svenska Ordbok definierar det som ”människors sätt att leva, tänka och verka inom ett visst område och inom en viss tid.” Kulturen ger oss en känsla av identitet och trygghet. Vi känner oss hemma i vår kultur. Den hjälper oss att fatta beslut och ger oss ofta färdiga, självklara lösningar i olika situationer.

Vi kan ta en måltidsituation, som ett exempel på när vi har färdiga lösningar i en given situation. I Sverige ställs maten fram på bordet, värdinnan säger "var så god" och var och en tar så mycket som han/hon vill ha. I slutet av måltiden förväntas tallriken vara tom. Att lämna matrester anses oartigt. Första gången vi var hembjudna till en egyptisk familj på mat var det naturligtvis de omedvetna självklara reglerna som gällde för mig. Men det visade sig att värdinnan tog vars och ens tallrik och lade på ett stort berg av mat. Jag gjorde ivriga försök att säga att det räckte, men utan resultat.

- Hur ska jag kunna äta upp allt det här? tänkte jag.

Maten smakade utsökt, men den sista matbiten fick jag pressa i mig. Till min stora förskräckelse tog värdinnan direkt min tomma tallrik och öste på ännu mer mat.

- Du måste äta mer för min skull! sade hon.

För att inte vara oartig och lämna något på tallriken tvingade jag mig att äta upp allt. Hon tog åter min tallrik och sade att jag måste äta mer för hennes sons skull. Då förstod jag att jag antagligen gjorde något kulturellt fel. Senare fick vi lära oss att det alltid är värdinnan som serverar maten på gästens tallrik. Att inte lämna något kvar anses som oartigt. Äter man upp allt kommunicerar man indirekt till värdinnan att hon inte varit tillräckligt generös när hon serverat maten. Mitt sätt att tänka hade visat sig vara helt fel i ett annat kulturellt sammanhang.

Lars arabiska lärare sade:

- Ni västerlänningar kan kanske lära er att uttrycka er grammatiskt, få ett bra uttal och ett stort ordförråd. Det finns dock något som ni förmodligen aldrig kan förstå och det är i vilken situation ni ska höja rösten och vilket tonläge som passar vid ett visst tillfälle.

Att lära sig ett nytt språk består inte enbart av att lära sig uttal, ord och fraser. Det är mer komplicerat än så. Vilket slags språk och hur vi använder det är ofta situationsbundet. Det är något vi till stor del lär oss omedvetet när vi växer upp i ett visst sammanhang.

En frustrerad elev uttryckte inför min kollega hur han ett antal gånger försökt bjuda in sin svenske granne på en kopp kaffe. Nu hade han bott i huset i mer än ett år och grannen hade aldrig kommit på besök.

- Han vill inte ha kontakt med invandrare. Han är nog rasist, var elevens slutsats.

Läraren förklarade att i en stor stad som Stockholm finns det även många svenskar som inte har kontakt med varandra, trots att de bott i samma hyreshus i många år. Min kollega antog dock att det förmodligen handlade om *vad* eleven sade när han inbjöd. Antagligen gav han bara en generell inbjudan:

- Vill du komma och dricka kaffe?

Svensken gav ett positivt svar samtidigt som han nog förväntade sig att få en specifik inbjudan. Läraren gav rådet:

- Om du verkligen vill ha besök av din granne, så försök att komma överens med honom om en bestämd dag och tid.

Vid ett senare tillfälle tackade eleven för hjälpen. Nu hade han lärt sig hur man inbjuder i en svensk storstadssituation. Han hade insett att det inte handlade om huruvida hans svenske granne tyckte om honom eller inte, utan att han helt enkelt behövde ett tips på en kommunikationskod som fungerade. När han inbjudit på det sätt som han rekommenderats att göra hade grannen omedelbart tackat ja och kommit på avtalad tid.

Vår kultur hjälper oss att veta vad vi kan säga i olika situationer: till vem, när och hur vi kan säga det. Den talar också till stor del om för oss vad vi ska tycka eller tänka och vilka värderingar vi ska ha.

Jag hade en väninna i Egypten som hette Amal. Vi umgicks ofta och vi kände även hennes man, Heitham. Han var mycket sympatisk i våra ögon. En gång när jag träffade Amal ville hon prata om sin man. Helt spontant sade jag:

- Vilken tur du har Amal som har en sådan fin man som Heitham. Man kan verkligen se att han uppskattar dig.

Amal tittade frågande på mig och brast i gråt.

- Du förstår ingenting, sade hon. Han älskar mig inte ett dugg.
- Men hur kan du säga så? undrade jag.

Jag räknade upp ett flertal tillfällen då han i mina ögon visat henne kärlek.

- Han litar på dig. Du har full frihet att röra dig på stan och att hälsa på dina vänner.
- Det är det som är felet. Om han verkligen älskade mig skulle han fråga mig varje gång vart jag ska åka, hur jag ska åka dit och när jag kommer hem. På så sätt visar andra män att de är rädda om och verkligen bryr sig om sina fruar. Han frågar mig aldrig om sådana saker. Det bevisar att han inte bryr sig om mig.

I sin självbiografiska bok nämner Jihan Sadat, f.d. presidentfru i Egypten, om ett tillfälle när några av hennes gamla skolkamrater kom på besök. De frågade:

- Öppnar din man dina brev?
- Nej aldrig, svarade hon.
- Begär han att få veta var du har varit hela dagen? frågade de.

Hon brast ut i skratt.

- Nej.
- Hur kan du då vara säker på att han verkligen bryr sig om dig? undrade de.

Vi tycker, tänker och värderar olika. Många kulturella värderingar kan oftast logiskt förklaras utifrån den egna kulturen. Det som komplicerar det hela är att inom varje kultur finns det ett antal subkulturer. De kan variera på många olika sätt beroende på t.ex. generationsskillnader, skillnader mellan samhällsklasser, olika religiösa och etniska grupper, stad och landsbygd. I Egypten finns det många påtagliga skillnader mellan landsbygdskultur och stadskultur.

Vissa drag kan dock skära genom de flesta subkulturer i ett land och dessa kan till viss del utgöra en grundkultur. Detta gäller inte på samma sätt i ett modernt pluralistiskt västerländskt samhälle där förändring betraktas som något positivt och ofta betecknas som utveckling. I den traditionsbundna arabiska kulturen betraktas däremot de gamla traditionerna, de etiska och moraliska värderingarna som bättre än de nya. Ett kvarhållande av den gamla ordningen får ett positivt värde (s 297 Araben, Raphael Patai). I dessa sammanhang betraktas inte alltför sällan förändringar som något negativt och ses på med misstänksamhet.

I Nayra Atiyas bok, Khul-Khaal, i vilken fem egyptiska kvinnor berättar sina levnadshistorier, säger "Mamma till Gad":

- Min man tog hand om mig så bra att jag aldrig behövde gå ut och göra ärenden. Han brydde sig verkligen om mig. Det sätt han visade det på var genom att hålla mig hemma. Hos oss är det så här att om en man bryr sig om sin fru tillräckligt, så låter han henne aldrig gå ut och göra saker ensam. Det är en skam att låta henne gå ut. Det är naturligtvis annorlunda med våra utbildade döttrar. Men jag trivs med det här livet.

"Mamma till Gad", tillhörde en fattig familj och var analfabet. Den kulturella koden som omnämns ovan gällde för henne, samtidigt som hon var mycket medveten om att den var under förändring även inom hennes egen samhällsklass. Amal, som berättade om sin man Heitham, delade samma värderingar trots att hon kom från en överklassfamilj.

Referensramar

Vår identitet, och allt det som formar vår identitet, ger oss våra referensramar. Referensramarna fungerar just på det sätt som min elev Farida beskrev det:

- Vi ser, hör, läser och gör samma saker men vi tänker och känner olika.

När någon nämner ett visst ord så ger det oss lyssnare olika associationer, inre bilder, beroende på att vi har skilda referensramar. Ordet som uttalats och den inre bilden kan ge oss positiva, negativa, eller inga speciella känslor alls.

Jag kan säga "bonde" och en egyptier får en viss association, en dansk får en annan.

Ordet "vår" ger oss varierande inre bilder. Jakob, en svensk tonårsgrabb, satt med sin familj i trädgården. De hade nyligen flyttat hem efter att ha tillbringat ett antal år i Arabvärlden.

- Jag får sådana vårkänslor när jag ser hur löven slår ut på våra fruktträd, sade Jakobs mamma.

Hon njöt av att få uppleva den svenska våren igen. Jakob tittade på henne och sade:

- Jag kan förstå att *du* får vårkänslor när du ser lövsprickningen, men mig ger det inga vårkänslor alls. Däremot får jag liknande positiva känslor när jag ser öknen. De vackra sanddynorna betyder mer för mig än några nyutspruckna löv!

Ordet demokrati har en viss innebörd i Sverige. Vi kanske tar för givet att alla andra lägger samma betydelse. Regeringen i Egypten säger sig också ha demokrati, men där tar det sig lite annorlunda uttryck.

Ett annat exempel är religionsfrihet. I Sverige innebär det bl.a. att varje människa har rätt att välja sin egen tro. Egypten har skrivit under FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna som ju inkluderar religionsfrihet, men där tolkas religionsfrihet på ett helt annat sätt, nämligen att alla är fria att utöva den ”religion som de är födda i.” Det är tillåtet för människor från andra religioner att konvertera till islam, men för en muslim i Egypten är det i praktiken förbjudet att lämna islam och anamma en annan religion. Religionstillhörigheten är inskriven i alla egyptiers id-kort.

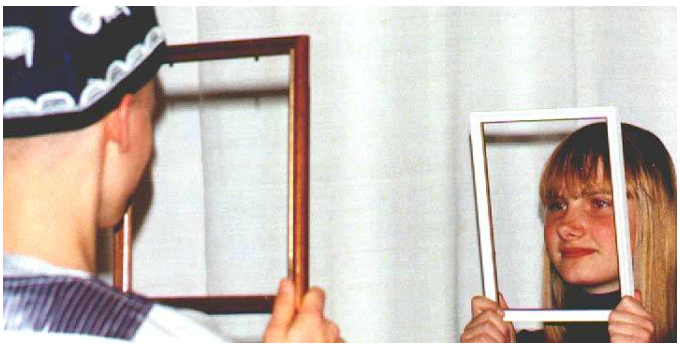

Kulturkrock, kulturchock.

Så går vi människor omkring, var och en med en fullkomligt unik referensram, som gör att vi kan tolka samma händelse på helt skilda sätt. Våra referensramar kan ibland förhindra förståelsen mellan oss och våra referensramar kan krocka. Kulturkrock! Alla upplever mindre kulturkrockar någon gång i livet, ofta så små att vi helt enkelt inte kallar dem för kulturkrockar.

Sådana kan bl.a. uppträda om man byter arbetsplats, flyttar från landet till staden, i ett äktenskap, när man umgås och talar med en människa från en annan kultur trots att den kulturen kanske inte skiljer sig så mycket från ens egen.

Kollisioner uppstår även mellan olika invandrargrupper. Ett typexempel på detta är de problem som ofta uppstår mellan människor som möts i tvättstugan i Rinkeby.

Häromdagen såg vi en gammal invandrarkvinna noga plocka av alla röda kronblad från bostads-områdets inplanterade rosenbuskar. Hon lade dem i en plastpåse. All blomsterprakt var försvunnen i ett nafs. Jag antar att hon skulle använda dem till att göra rosenvatten, som ofta används i arabiska länder. En sådan situation kan kanske utlösa en kulturkrock!

Det måste dock understrykas att ingen kulturkrock är så smärtsam och genomgripande som när man flyttar till ett sammanhang som är mycket olikt ens egen. Krocken kan bli stor p.g.a. att våra referensramar kan skilja sig på så många olika sätt. Kulturkrocken utlöser kulturchocken. Ordet kulturchock är det ord som för det mesta används i sådana här sammanhang. Det kan uppfattas som ett alltför starkt ord för att beskriva detta känslomässiga tillstånd. Ett skede av mer eller mindre omskakande upplevelser eller kulturstress kanske är ett bättre sätt att beskriva det, men för enkelhetens skull kallar jag det för kulturchock.

I en kultur finns väldiga krafter. Vi är ofta omedvetna om dem, men man känner av dem när man gör något som inte är acceptabelt, när man går mot strömmen.

Vi bodde i Egypten i 13 år. Jag har själv upplevt kulturkrockar, vilket ledde till min kulturchock. Av erfarenhet vet jag att det kan vara en lång och svår men också lärorik process att anpassa sig till en ny kultur.

Under dessa 13 år var vi i kontakt med många utlänningar som gick igenom liknande förlopp. Tyvärr lämnade många Egypten när de var mitt uppe i den jobbigaste fasen.

Vid återanpassningen tillbaka till Sverige gick jag sedan igenom en liknande process. Vi valde att bosätta oss i Tensta och arbeta i Rinkeby. Svenskheten blir inte så tydlig i vårt bostadsområde, vilket var till hjälp för oss. Det skulle ha varit mycket svårare att efter så många år flytta in i ett helsvenskt villaområde. Där skulle jag nog ibland ha känt mig osäker på hur jag skulle bete mig för att inte upplevas alltför udda. En viss osäkerhet kom ändå smygande lite nu och då.

I början av min undervisningstid inom sfi (svenska för invandrare) kändes det naturligare att vara ute med eleverna på rasterna än att gå in i lärarrummet och umgås med mina svenska kollegor. Bland eleverna kände jag mig hemma men i lärarrummet kände jag mig osäker.

Genom mitt arbete och min bostadssituation umgås jag i stort sett dagligen med människor från olika länder och kulturer. De ska nu anpassa sig till vårt land och går igenom en snarlik process som jag gick igenom i Egypten. Man ser ofta, mycket tydligt var i anpassningsprocessen de befinner sig. Det bekräftas om och om igen att den periodvis är en plågsam resa. Många av oss har aldrig upplevt vad det innebär att

anpassa sig till en ny kultur och därför kan det ibland vara svårt för oss att förstå vad dessa människor går igenom. För att om möjligt kunna bidra till en ökad förståelse väljer jag att dela med mig av min "story", min kulturella anpassningsresa.

DEN YTTRE RESAN

Att anpassa sig till en ny kultur är som att göra två resor samtidigt, en yttre och en inre resa.
Med den yttre resan avses inte när man förflyttar sig med olika färdmedel från en plats till en annan, utan med den yttre resan menar jag allt det nya som man möter i den nya kulturen. När man möter allt detta yttre händer något i ens inre, man får olika känslomässiga reaktioner, man gör en inre resa. Denna inre resa är naturligtvis mycket individuell, men samtidigt har jag tyckt mig se vissa gemensamma drag för de olika stadier man går igenom.

Är det lika lätt eller svårt för alla att anpassa sig till en ny kultur? Naturligtvis inte. Vilka faktorer kan påverka en människas möjlighet till anpassning?
Det spelar roll

- om den nya kulturen liknar ens egen kultur
- vad man har för ”emotionell utrustning”
- om man tidigare har bott i något annat främmande land
- vilken personlighet man har
- om man är man eller kvinna
- vilken ålder man har vid flytten
- av vilken orsak man flyttar
- hur länge man planerar att stanna
- om man planerar en återflytt eller inte
- hur mycket kontakt man har med folket
- hur man upplever den kontakten
- vilket område man väljer att bo i
- vilken förmåga man har att lära sig det nya språket
- hur stark identitet man har i sitt eget språk och sin egen kultur
- om man är villig att anpassa sig eller inte
- hur ens övriga referensram ser ut.

Lars och min yttre resa var mycket lika eftersom vi mötte ungefär samma saker. Den inre resan skilde sig dock åt bl.a. beroende på några av ovannämnda faktorer. Alla har inte samma förutsättningar för att kunna anpassa sig till ett nytt annorlunda sammanhang. Viljan till förändring är kanske en av de viktigaste faktorerna. Den viljan kan av olika orsaker variera från en period till en annan. Vi lärde oss att älska den arabiska kulturen, men det betyder inte att vi kunde bejaka allt i den till hundra procent. Man kan anpassa sig till en annan kultur i mycket, men absolut inte i allt. Tvärtom är det viktigt att man får behålla vissa rötter. Det är heller inte möjligt att på ett teoretiskt sätt lära sig vad det till fullo innebär att anpassa sig till en ny kultur och att på avstånd förstå vad en kultur innefattar. Man måste leva i närkontakt med folket under en längre tid.

Lars och jag kom till Egypten med våra ytterst begränsade referensramar i bagaget. Det innebar att det ibland var svårt att förstå olika företeelser, tills våra referensramar breddats genom en ökad förståelse för den nya kulturen. Det är viktigt att vara ödmjuk i mötet med medmänniskorna och att inte ha en ”vi vet vad som är bästattityd”. Ett överlägset förhållningssätt leder sällan till djup vänskap.

Generaliseringar är svåra att undvika, men jag vill redan från början reservera mig för att dessa generaliseringar har många undantag, inte minst på grund av alla subkulturer. Risken finns att jag blir missförstådd, men jag tar den risken för att kunna skildra min kulturella anpassningsresa.

Låt oss börja med **den yttre resan**, alla dessa tusentals nya annorlunda syn- och hörselintryck som strömmade emot oss.

Vad gjorde mannen som satt på taket på huset mittemot vårt? Han hade ett redskap i sin hand och slog på små högar av något vitt, timme efter timme. Det visade sig att han bearbetade bomull som han sedan använde som stoppning i tjocka madrasser.

Det var också en ny upplevelse att se *al-makwagi* (strykfarbrorn). Strykfarbröder fanns i de flesta kvarter. Hos dem kunde man för en billig penning få sina rentvättade kläder strukna.

Döm om min förvåning när jag såg vår strykfarbror fylla munnen med vatten som han sedan skickligt sprutade mellan tänderna på det klädesplagg han var i färd med att styrka. Det var första gången jag såg en levande stänkflaska!

Varje torsdag slaktades djur och kropparna hängdes färska ovanför trottoaren utanför köttaffären.

På fredagarna fylldes moskéerna av bedjande män. Trots att det fanns en moské i de flesta kvarter blev de snabbt överfulla. Gatorna spärrades av och man lade ut stråmattor på trottoarer och gator så att alla skulle få plats att bedja.

På vissa hus hade de målat flygplan för att visa att här bodde någon som gjort pilgrimsfärden till Mecka.

Vi hade heller aldrig sett åsnekärror mitt ibland ihärdigt signalerande bilar. På tågtaken satt många människor som åkte gratis.

En gammal man gick varje dag förbi vårt hus och skrek:

- *Bökia! Bökia!*

Han sköt en vagn framför sig och bedrev byteshandel från den.

Att vakna av grannens galande tupp och kacklande hönor (vilka förvarades på hans balkong) var något som vi inte heller var vana vid.

När vi stod vid Sidi Gaber, den mindre tågstationen i Alexandria, utropades det från högtalaren:

- Tåget från Kairo anländer på spår 3 om fem minuter, *insha-Allah* (om Allah vill).

Det som var mest intressant var dock att försöka förstå vad som låg bakom det vi såg, hörde och upplevde. Många av kvinnorna som ville hälsa på mig sträckte fram en hand och hälsade. Flera av dem lade därefter samma hand på sitt hjärta. Jag började göra likadant utan att förstå varför. Senare förstod jag att man gjorde så när man ville visa respekt för någon.

Med tacksamhet tänker jag tillbaka på våra egyptiska vänner som tålmodigt svarade på alla våra frågor, förklarade för oss och som lät oss förstå att det mesta hade en logisk förklaring utifrån dess kulturella sammanhang.

Sättet att kommunicera var också på vissa sätt annorlunda. Min första egyptiska väninna, Mervate, kunde en del engelska. Andra gången vi träffades kysste hon mig på båda kinderna och sade:

- När du kom till Egypten kom ljuset hit.

Förvånad svarade jag på engelska:

- Ljuset fanns väl redan här, gjorde det inte?

Mitt svar var faktiskt inte så tokigt förstod jag senare. En egyptier skulle ha svarat:

- Genom din närvaro (d.v.s. ljuset är här på grund av din närvaro.)

Det fanns fraser för olika tillfällen. Var man hembjuden på mat hos någon så kunde värdinnan säga vid måltidens början:

- *Bi hännä wi shäffä* (Med glädje och hälsa).

Gästen svarade:

- *Allah yehänniki* (Må Gud ge dig glädje).

När vi hälsar i Sverige säger vi ofta bara "Hej!"

De kunde säga:

- *Salamo aleikum* (Frid vare över er).

Den andre svarade:

- *Alekum essalam wa rahmat Allah wa barakatuh* (Över er vare frid, Guds barmhärtighet och hans välsignelse). Därefter sade man som en del av hälsningsfrasen:

- Hur mår du? och fortsatte gärna med att fråga hur resten av familjemedlemmarna mådde. Om vi inte har träffat en vän på ett tag säger vi:

- Vi saknade dig.

En egyptier sade:

- *Wahashtena* vilket ordagrant betydde ”du lämnade oss i ödslighet och tröstlöshet” (från substantivet ”*wahsh*” som betyder det vilda, öknen och melankoli, mentalt lidande och ångest).

Det arabiska språket består av ett rikt ordförråd, vackra fraser och uttryck som används i dagligt tal. I våra öron lät det som om de talade i fyrfärg och ibland med överdrifter, i deras öron talade vi i svartvitt. Inte bara uttryckssättet kunde skilja sig åt, utan även innebörden av de uttalade orden beroende på hur och när de användes.

- Kommer de aldrig? frågade jag Lars. Nu har vi väntat i två timmar.

Det var första gången vi skulle ha en egyptisk familj över på mat. Jag hade lagat många rätter, precis som egyptierna gjorde när de bjöd på mat. Men nu var all mat kall och någon ugn att värma allt i hade jag inte, bara två gasolplattor.

- Var är de? Tänk om det hänt dem något? De kanske behöver hjälp. Någon har kanske blivit sjuk? Vi diskuterade vad vi skulle göra. Ringa kunde vi inte, för vi hade ingen telefon de första tio åren. Vi

beslutade att Lars skulle åka till andra sidan staden där de bodde, för att se vad som hade hänt våra vänner. Efter drygt en timmes resa knackade han på deras dörr. Mannen i huset, klädd i pyjamas, öppnade sömndrucket dörren. Han väcktes ur sin eftermiddagslur.

- Nej, men hej Lars. Vilken överraskning! sade han.
- Vad har hänt? frågade Lars.
- Vad menar du? Allt är okey.
- Men något måste ju ha hänt eftersom ni inte kom hem till oss för att äta lunch.
- Äta lunch?
- Ja, sist vi träffades bad vi ju er att komma hem och äta mat hos oss idag.
- Va! Menade du att du ville att vi skulle komma, det förstod vi inte?
- Ja, men jag sade ju det.
- Ja, men du sade det bara *en gång* därför trodde jag inte att du menade det. Jag tolkade det bara som en artig invit.

Vad hade vi gjort för fel när vi inbjöd? Jo, vi skulle ha återkommit till inbjudan ett par gånger under samtalet, och vi skulle först och främst ha upprepat den i slutet av samtalet innan vi skildes och sagt:

- Då ses vi på fredag kl. 13.00. Ni är mycket välkomna.

Egyptierna är ett mycket generöst folk, och det betonade man ofta genom att nu och då under ett samtal säga ett allmänt *itfaddal zurruna* (varsågod kom och hälsa på). Därför var det otillräckligt att inbjuda bara en gång under samtalets gång. Vi hade inbjudit på fel sätt, dessutom förstod vi inte hans svar. I våra öron tackade han ja och vi hade inga tvivel på att de skulle komma. En egyptier tackade sällan nej till en inbjudan, men det sätt, med vilken betoning och med vilket tonfall man tackade ja på, kommunicerade om man verkligen avsåg att komma eller inte. Efter att man tackat ja tillade man oftast ett *In sha'-Allah* (om Gud vill). Genom att lyssna på hur de sade den frasen fick man ytterligare vägledning. Tonfallet kunde nämligen betyda ett definitivt nej, ett definitivt ja, eller något annat på skalan där emellan.

Därför kan det hända att den till Sverige nyanlända Soad kan säga till sin sfi-lärare att hon ska komma med på studiebesöket följande dag, *In sha'-Allah*, trots att hon vet att hon inte kommer. Att säga något annat skulle, enligt hennes sätt att se på saken, vara oartigt gentemot läraren. Ett enkelt bifall kan ibland vara ett artigt sätt att säga nej på.

Vi lärde oss att man hela tiden måste tänka:

- Vad är det som egentligen sägs nu?

Man fick träna sig i, att inte bara lyssna till de ord som sades, utan även lyssna in undermeningen. Det som betonades och upprepades ett antal gånger på olika sätt var huvudbudskapet.

Lyssnade man på en egyptisk politiker så talade han oftast inte i punkt ett, två och tre. I stället gick han som ”katten runt het gröt” och återkom ett antal gånger till huvudbudskapet, men betonat ur olika synvinklar. I våra öron talade de ofta i upprepande cirklar, indirekt och i undermeningar. Vårt sätt att uttrycka oss kunde av dem upplevas som burdust, rakt på sak och utan krusiduller.

När jag var i kulturchocken var detta ofta en källa till irritation.

- Varför säger de inte vad de menar? tänkte jag vid upprepade tillfällen.

Så småningom lärde vi oss dock att förstå deras sätt att uttrycka sig och började faktiskt kommunicera som de.

I början av vår tid i Egypten undrade jag ibland hur det kom sig att så många skrek och var arga på varandra. Till och med den snälle farbror Hassan var ofta mycket bullrig. När han samtalade med sina vuxna barn kunde han helt plötsligt höja rösten markant för att i nästa stund brista ut i gapskratt. Det stämde inte för mig. Jag trodde att de grälade när de tydligen bara diskuterade och ibland kunde jag uppfatta att de var inne i en hetsig debatt när de egentligen bara samtalade. Det hände nu och då att vi såg två personer stå på trottoaren och samtala högljutt:

- Nu ryker de snart ihop, tänkte vi.

Till vår stora förvåning gjorde de precis tvärtom. De kysste varandra på kinderna och tog avsked. Det höga tonläget behövde inte betyda att man var ovänner utan var ofta bara ett sätt att understryka det man ville ha sagt.

Hoda, denna intelligenta, varma och öppna unga kvinna, var en av dem som alltid tålmodigt förklarade saker och ting för mig. Hon var läkarstuderande och använde en stor del av sin fritid till att besöka de allra fattigaste och hjälpa dem i deras svåra situationer. En dag när hon besökte mig såg jag att allt inte stod rätt till.

- Jag känner en kvinna vars mamma har haft cancer i många år, berättade hon. Hon har varit symptomfri länge men nu är hon sämre igen.

Hoda fortsatte och beskrev den cancersjuka kvinnans och hennes familjs belägenhet. Till sist frågade hon mig:

- Vad skulle du ge den här kvinnans dotter för råd?

Jag svarade vad jag skulle ha gjort om jag var i samma situation. Några månader senare förstod jag att det var Hodas egen mamma som hade blivit sämre. Jag visste att hon hade cancer men kunde aldrig föreställa mig att Hoda hade pratat om sin egen sjuka mamma.

- Varför sade du inte att det var din mamma som var sjuk? undrade jag.

- Jag trodde naturligtvis att du förstod det, svarade Hoda.

- Men snälla Hoda, urskuldade jag mig, du pratade ju i tredje person. Hur skulle jag kunna förstå att det var dig och din egen mamma som det gällde? Nu får du förklara.

- Jag ber om ursäkt, sade hon, men jag tog för givet att du förstod. Om människor kommer till någon och ber om råd då talar de ofta i tredje person, trots att det är sig själva de talar om. Lyssnaren förstår det. Vi gör så ibland när vi talar om känsliga saker eller när vi vill undvika att förlora vår heder inför den människa vi pratar med. Vi har ett uttryck som du kanske har hört, *Rabbänä yostor* (Må vår Herre skyla över, d.v.s. skyla över sådant vi inte vill drabbas av och skyla över sådant vi inte vill att andra ska upptäcka).

När vi människor samtalar använder vi oss av olika kommunikationskoder som vi för det mesta omedvetet anser som självklara. För andra som kommer från ett helt annat sammanhang är de inte lika självklara, vilket ibland kan leda till missförstånd. Man kan inte säga att det ena sättet är bättre och mer rätt än det andra. Däremot kan man konstatera att vi kommunicerar på olika sätt.

Ett nytt begrepp som vi mötte var: ***Äran, hedern, "sharaf."*** I det arabiska språket finns det två begrepp för ära, *sharaf* och *írd*. *Sharaf* är ära i allmän betydelse. Den kan öka, minska, gå förlorad och återvinnas (*Írd* behandlas senare). Äran är viktig i alla kulturer, och att förlora ansiktet är inte önskvärt någonstans. Ofta förekommande faktorer som höjer äran i de flesta grupper är utbildning, förmågor, statusprylar, vem man gifter sig med osv. I Egypten var äran ett ännu viktigare begrepp än här. En viss *sharaf* kunde man födas in i, t.ex. härstamning. Även andra saker som gästfrihet, generositet och framgång på olika områden i livet höjde äran. Äran måste bevaras och skammen, som var en följd av att förlora ansiktet, måste till varje pris undvikas.

Innan vi åkte till Egypten utgick jag naturligtvis bara utifrån min begränsade referensram. Jag visste att det fanns olika samhällsskikt i Egypten och att ett av dem utgjordes av de allra fattigaste. Min mamma var duktig att sy, så jag frågade henne om hon kunde sy några mycket enkla kjolar åt mig, som jag skulle kunna använda när jag rörde mig i de fattigaste områdena. Jag ville inte att människorna där skulle känna att jag trodde att jag på något sätt var bättre än de och såg ned på dem.

Första gången jag gick till en kyrka i ett mycket fattigt område tog jag på mig den enklaste kjolen jag hade. Döm om min förvåning när jag sneglade på människorna i kyrkan och såg att jag var sämst klädd av dem alla. Veckan därpå kom tre systrar från den kyrkan hem till mig med en fin klänning som de själva hade sytt.

- Den här klänningen ska du ha på dig nästa gång du kommer till kyrkan, sade de vänligt.

De tyckte synd om mig och trodde inte att jag hade något bättre att ta på mig! Jag skämdes när jag insåg att de tagit av sina besparingar för att hjälpa mig, men jag visste ju inte bättre. Det yttre, såsom hur man klädde sig och uppförde sig var ofta mycket viktigt i Egypten även för dem som kom från enklare förhållanden. Det höjde eller sänkte ens status i andra människors ögon.

Hodas syster, Radya, och jag åkte spårvagn tillsammans. Jag lade märke till att många män hade en lång lillfingernagel.

- Varför har så många män en lång lillfingernagel? frågade jag Radya.

- De vill genom det visa att de inte är kroppsarbetare. Eftersom deras lillfingernagel inte går av när de arbetar, så förstår alla att de arbetar med något annat.

- Anses det mycket lågt att vara kroppsarbetare? undrade jag.

- Har du inte hört hur många av oss som säger till våra barn redan när de är små att de ska bli läkare när de blir stora?

- Ja, jag har förstått att de som har tillräckligt höga betyg för att komma in på läkarlinjen har oftast inget val utan måste på grund av påtryckningar från sin omgivning gå den utbildningen. Varför får man inte välja själv? fortsatte jag för att bena ut begreppen.

- För oss är familjehedern mycket viktig. Du värderas ofta som individ utifrån hur mycket du kan bidra med för att höja din släkts heder. Ett av de sätten är att få en så bra utbildning som möjligt, förklarade Radya.

- Men läkarlönen är ju verkligen inte hög om man arbetar på ett statligt sjukhus. Inom många andra yrken tjänar man mer. Många kroppsarbetare tjänar mer, eller hur?

- Jo, det stämmer. En del av mina vänner uppfyller omgivningens förväntningar, trots att läkaryrket inte intresserar dem ett dugg. När de sedan fått läkartiteln är de fria att göra vad de egentligen vill och arbeta inom ett annat yrke.

- Så titeln är alltså värd många års studier därför att det höjer din egen och familjens heder?

- Just det.

Vi lärde känna många unga män som studerade till läkare, men som egentligen inte alls var intresserade av att läsa medicin och som nu senare i livet sadlat om och arbetar inom det yrke som de trivs med. En av de är Ali. När Ali var klar med grundutbildningen fortsatte han att utbilda sig till röntgenspecialist, trots att han visste att han aldrig skulle komma att arbeta som en sådan. I och med att han hade specialiserat sig, hade han uppfyllt alla förväntningar på sig och bidragit till att höja sin familjs heder. När han sedan förvärvat sin specialisttitel började han att arbeta med export och import, för det var affärsman som han egentligen ville bli. I sina kontakter inom affärsvärlden kunde han visa upp sitt visitkort med en titel som genast ingav respekt.

Jag gick alltid någon dag i förväg och beställde tid hos doktorn för kontroller under mina graviditeter. Det hände åtskilliga gånger, att när jag kom till min bestämda tid hade doktorn inte anlänt. Sjuksköterskan och städerskan var dock där i tid. Ibland kunde det gå flera timmar innan läkaren kom. En gång frågade jag försiktigt Hoda, som nu var klar med sin läkarutbildning, vad det berodde på. Hon svarade:

- Det finns ofta orsaker till att läkaren är sen. Hon kanske kommer från en förlossning, någon gäst kanske dök upp vid hennes dörr precis som hon skulle gå, trafikstockningar... Men det finns också en annan orsak. Ju högre upp på samhällsskalan man står, desto senare kan man komma och desto högre ära visas man.

Vi visste att en av våra vänner började sitt jobb kl. 9, men en dag kom han på besök hos oss kl. 10. Vi blev förbryllade och frågade om han var ledig från arbetet. Han svarade att det var enbart städarna som måste infinna sig i tid medan han som var ekonom kunde komma senare.

Lars arbetade under några år på amerikanska skolan i Alexandria. Eftersom han kunde tala arabiska kom ofta de egyptiska arbetarna till honom och klagade om missförstånd uppstått mellan dem och någon av utlänningarna. En dag kom Laila från ekonomiavdelningen och var mycket upprörd.

- Du måste hjälpa mig Lars. Jag har fått avdrag på min lön den här månaden. När jag frågade rektorn vad orsaken var, svarade han att det berodde på att jag kommit för sent varje dag. Hur kan jag få avdrag på min lön för det? Jag är ju en av de ekonomiskt ansvariga på skolan, förstår han inte att jag har rätt att komma en halv timme för sent?

Hon kände sig mycket förolämpad eftersom hon inte hade visats den respekt hon ansåg sig förtjänt av. Lars fick förklara att de reglerna gällde för alla på skolan. Alla förväntades komma i tid oavsett titel. Detta var verkligen en kulturkrock!

I alla kulturer är det vissa statusprylar som höjer äran. Ibland var vi ute i öknen och träffade då ofta på bofasta beduiner. Deras hus var som ett skal. Inuti fanns det få möbler, maten lagades på ett fotogenkök och inget rinnande vatten fanns i huset. Utanför huset stod en Mercedes, på taket fanns en TV-antenn och kvinnan i huset bar massor av guld. Guldet är kvinnans livförsäkring.

- Hade jag varit i samma situation och haft pengar skulle jag ha lagt det på en bra spis och rinnande vatten i köket, tänkte jag.

Beduinerna placerade naturligtvis sina pengar i sådant som i omgivningens ögon gav dem större ära. Vi har aldrig sett ett land utanför Tyskland där en sådan hög procent av bilarna var Mercedes, som i Egypten.

I Sverige är det lätt att uppleva att man värderas utifrån ens produktivitet. Den dag man på grund av åldern inte kan bidra med så mycket i samhället sjunker ens värde. I Egypten var det tvärtom, där steg ens värde med åldern och en äldre människa visades stor heder och respekt.

Lars var ute i en by. Han och de yngre männen i familjen satt och pratade. När en av männens far kom in, släckte alla genast sina cigaretter. Att de skulle röka framför honom var otänkbart. Respekt visades i stort och smått.

Att vara gift och ha barn höjde äran, särskilt att ha söner. Kvinnan värderades ofta utifrån vissa kriterier: om hon blivit gift, fött barn och fött söner. När man hälsade på brudparet efter en vigsel sade man därför ofta:

- Må Gud ge er många söner.

Efter första sonens födsel tilltalades ofta inte kvinnan och mannen vid sina namn, utan de fick nya titlar: "Mamma till + sonens namn", eller "Pappa till + sonens namn" för då förstod alla att man hade barn. Barnlöshet var den vanligaste orsaken till skilsmässa.

De åldriga föräldrarna var främst sönernas ansvar. Barnen och särskilt sönerna blev därmed en trygghet inför ålderdomen. På ålderdomshem hamnade enbart de som absolut inte hade några släktingar som de kunde bo hos.

Att vara medlare var en ärofylld roll. Det blev ofta småkrockar i den täta trafiken. Ibland såg man hur de två inblandade chaufförerna gick ut ur sina bilar, ställde sig och skrek. De hotade varandra. Orden blev en ersättning för handlingen. En tredje person, helt okänd för dem båda, gick emellan när grälet närmade sig ett handgemäng. Han fick dem att lugna ner sig och komma överens med varandra om eventuella åtgärder. På så sätt kunde alla gå ifrån olycksplatsen med hedern i behåll. Medlaren för att hans roll i sig höjde äran, de två övriga för att ingen av dem behövde förlora ansiktet genom att ta första steget till försoning.

När vi frågade efter en vägbeskrivning i Egypten visade det sig att alla, nästan alltid, visste var platsen som vi frågade efter låg. Vi körde efter beskrivningen, men den var ofta fel. Detta hände flera gånger, och att köra fel i en sådan stor stad som Kairo kan vara förödande. Ali åkte med oss i bilen en gång och av honom lärde vi oss hur vi skulle göra. Han frågade minst tre personer om vägen till en och samma adress.

- Om två av dem är lika så är det antagligen den rätta beskrivningen, förklarade han.

- För oss är det obegripligt att de svarar om de inte vet. Varför gör de det?

- De vill visa oss respekt, välvilja, och hjälpsamhet. Därför säger de var de tror att det ligger, trots att de kanske inte vet det. För en del är det viktigt att kunna hjälpa och slippa förlora ansiktet genom att svara: "Jag vet inte".

Det hände att jag körde fel ibland när jag var ensam i Alexandria, men för att slippa fråga ett flertal personer och för att undvika att irra runt på olika gator, så började jag fråga:

- Ursäkta, men var ligger havet?

Alla visste åt vilket håll havet låg, och jag visste att bara jag kom fram till havet så kunde jag orientera mig. Min fråga ledde till många hjärtliga skratt. De hade nog aldrig sett en västerländsk dam köra omkring i en minibuss och fråga efter havet!

Ära är starkt förknippat med respekt. I arabiskan finns det dessutom ett annat ***ära- och heders-begrepp, írd.*** Detta är det andra ordet för ära och heder. Den äran kan behållas eller förloras, men aldrig återvinnas. Ordet står för kvinnans oskuld och det är kvinnans sak att bevara den. Hon bevarar den inte bara för sin egen skull, utan för sin familjs ära och heder. En del av brödernas ansvar är därför att skydda sina systrar.

Vi var på en vigsel i en by i södra Egypten. Där följde man fortfarande gamla traditioner. Våra värdar berättade för oss hur det gick till efter vigseln:

- Under festen gick bruden, brudgummen och en barnmorska in i ett närliggande rum. Före den sexuella akten undersökte barnmorskan att bruden fortfarande var oskuld. Hon kom ut med en blodfläckad duk. Brudens och familjens ära var räddad. Barnmorskan fick sin ersättning genom att bröllopsgästerna lade pengar i duken.

Det fanns många oskrivna regler som hjälpte kvinnan att bevara sin heder. Jag kände mig mycket trygg i Egypten så länge jag höll mig inom ramarna för dessa regler. De utgjorde ett skydd för kvinnan. Steg man däremot utanför dem var ens rykte i farozonen, och det ansågs att man fick skylla sig själv om något obehagligt inträffade.

En gång i början av vår vistelse i Egypten var Lars bortrest i några dagar och Hoda kom hem till mig.

- Kan du ta med dig din baby och komma och bo hos mig ett par dagar? frågade hon. Mina föräldrar och syskon ska resa till Kairo och jag kan inte bo ensam.

Hoda var ju, som jag tidigare berättade läkarstuderande, och jag var lite förvånad över att hon inte kunde bo ensam ett par dagar. Jag flyttade i alla fall dit och var hos henne.

Vid ett senare tillfälle kom hennes 22-åriga syster, Radya, och frågade mig samma sak, men nu var det hon som skulle vara ensam.

- Konstigt, tänkte jag, varför kan inte hon heller sova ensam några nätter?

Nu var Lars hemma och jag tyckte att det var lite lustigt att jag tillfrågades att lämna honom och ta med vår baby för att sova hos henne. Hela huset var ju fullt av grannar som hon kände.

- Det måste vara jobbigt att vara så mörkrädda som ni är, konstaterade jag.

- Nej, vi är inte mörkrädda, svarade hon, men vi känner oss oskyddade om vi är ensamma hemma på natten. Vi är oskyddade från våra grannars ögon. Vårt rykte är i fara då. De tycker också att våra föräldrar är oansvariga om de lämnar oss ensamma i en lägenhet flera dagar. Om du som är en gift kvinna och dessutom har ett barn med dig kommer och bor med mig de dagarna är det acceptabelt. Då behåller jag mitt goda rykte. Ryktet är viktigt för att det påverkar bl.a. vem jag kan gifta mig med. Du förstår att här bor aldrig en ogift kvinna ensam. Det är bara prostituerade kvinnor som bor ensamma. En ogift kvinna bor med sina föräldrar tills hon är gift, och om föräldrarna är döda bor de ogifta kvinnorna hos något av sina gifta syskon. Vi måste bevara vår heder. Kommer du ihåg när Hoda bad dig komma och sova hos henne när vi andra var bortresta? Hon gjorde det inte bara för att bevara sitt eget rykte, utan även ditt! Hoda visste att Lars var bortrest och att du var oskyddad eftersom din baby var så liten. Om du hade haft äldre barn hemma, hade det varit godtagbart för dig att sova hemma.

- Eftersom jag bor här i ert land är det ju viktigt även för mig att tänka på de här sakerna. Vad är det mer som jag bör ta i beaktande om jag vill bli betraktad som en respektabel kvinna? frågade jag intresserat.

- Om du åker taxi, spårvagn eller buss skall du försöka sätta dig bredvid en kvinna. Finns det bara plats bredvid en man är det bra att ställa handväskan mellan er.

- Något annat?

- Vi är aldrig ute ensamma som kvinnor långt efter mörkrets inbrott. Går vi ut ändå, har vi alltid manligt beskydd eller ett barn med oss. Det är också mycket viktigt hur vi klär oss. Du klär dig bra, Margareta, du har

aldrig genomskinliga blusar på dig, aldrig en blus utan ärm, aldrig korta kjolar, långbyxor eller shorts, sade Radya och skrattade.

- Kan du berätta vad det är för regler som gäller när en pojke och flicka har sällskap?

- Jag vet att i din kultur kan man vara pojk- och flickvän innan man förlovar sig. Det är annorlunda här förstår du. Ett förhållande mellan en pojke och en flicka bör börja med förlovning. Då har de oftast en stor fest. Efter det kan paret umgås på offentliga platser och hemma hos varandra, men ett förlovat par lämnas aldrig ensamma i en lägenhet. Då kan frestelsen bli för stor och deras rykte förstörs för evigt.

Jag ville veta mer, så jag förde ytterligare något på tal som jag undrat över:

- Ibland när det ringer på dörren och jag öppnar tittluckan och ser efter vem det är så är det någon manlig bekant. Det kan vara någon av Lars vänner som jag inte känner, eller ibland någon gemensam bekant. Jag har fått rådet att inte öppna dörren då, om Lars inte är hemma. Jag känner mig mycket otrevlig. Ska man göra så?

- Du gör rätt, svarade Radya. Släpp aldrig in en man om Lars inte är hemma. Då kan grannarna se det och börja skvallra, och du förlorar din heder.

Vi förundrades av det mycket starka ***grupptänkandet.*** I det västerländska samhället är det individen som betonas mer än gruppen. "Vi ska förverkliga oss själva". Staten utgör vårt skyddsnät från vaggan till graven. Olika bidrag, försäkringar, instanser och förmedlingar hjälper oss till ett självständigt liv. I det egyptiska samhället värderades du som individ utifrån vad du gjorde för att bidra till gruppen, din familj. Familjebegreppet var stort och inbegrep hela släkten. Äran var familjens kollektiva ägodel. Det var viktigt att man som individ inte drog skam över sig själv, för då drog man skam över hela sin familj. Om någon fick åtnjuta heder och ära, så åtnjöt hela familjen det. Ett av individens huvudmål i livet var att vinna gruppens erkännande. Lojaliteten till familjen var mycket stor och viktig. Familjen utgjorde skyddsnätet från vaggan till graven.

Vid sjukdom inom en familj berodde vårdens kvalitet på familjens ekonomi. När det t.ex. gällde barnafödande i Egypten så födde många sina barn hemma. Detta gällde särskilt på landet och bland de lägre klasserna i städerna. Ville man föda på ett bra sjukhus så betalade man hela kostnaden själv. Man valde själv vilken läkare eller barnmorska som skulle förlösa. Det fanns inga obligatoriska mödravårdskontroller, utan det var upp till en själv hur ofta man gick dit, eller om man gick dit överhuvudtaget. Det berodde för det mesta på om familjen hade råd eller inte.

När barnet var fött var det föräldrarnas ansvar att se till att barnet fick de vacciner som krävdes. Några obligatoriska barnavårdskontroller fanns inte förrän barnet började skolan. Barnbidrag och föräldrapenning existerade inte. Föräldraledighet under en längre tid fanns inte heller. De första 40 dagarna efter födseln fick modern vila. Hennes mor, svärmor eller annan nära släkting flyttade in och tog över hushållet. Barnet lämnades nästan alltid med farmor eller mormor när mamman arbetade. Om mamman inte var förvärvsarbetande, stannade barnet hemma med henne. Dagis och förskolor blev allt vanligare i Egypten, men ingen var garanterad en dagisplats och dagis hade långt ifrån alla råd med.

Alla äldre tog sitt ansvar vid barnens uppfostran inom familjen, men inte bara familjen deltog. Om ett barn gjorde något som inte var tillåtet eller ansågs som ouppfostrat, fick barnet direkt en tillsägelse av någon äldre, oavsett om de kände barnet eller inte. Det var mycket vanligt att man på gatan hörde någon vuxen ropa:

- *Ya walled, ´Aeb* (Du grabben, skäms)!

Barnet lydde då den vuxnes tillrättavisning direkt. Man praktiserade kollektiv uppfostran.

Någon bostadsförmedling eller bostadsbidrag existerade inte. Behövde man bostad var man hänvisad till sin familjs ekonomiska situation samt till de kontakter som familjen hade. Det tog annars 10–20 år för en vanlig anställd, att tjäna ihop till en egen bostad.

Socialbidrag, arbetslöshetskassa och arbetsförmedling fanns inte heller. Vid behov av sådan hjälp var återigen släkten ens trygghet. Man ställde upp för varandra. Om man var utan arbete hjälpte familjen till med försörjningen. Behövde man arbete engagerade sig familjen och gjorde vad den kunde för att hitta ett.

Om någon hade äktenskapsproblem löste man dessa inom familjen. Detta var en av orsakerna till att man ofta gifte sig med en kusin eller mer avlägsen släkting. Familjerna kände då varandra och det var deras gemensamma familjeära som stod på spel. Vid problem mellan gifta makar hände det att kvinnan flyttade hem till sina föräldrar. Familjemedlemmarna gick då in som medlare. Som en egyptier sade:

- Man gifter sig inte med en individ här, man gifter sig med en familj!

Långt ifrån alla hade pension på ålderdomen. Ålderdomshem existerade i verkligheten bara för sådana som inte hade någon släkting som kunde ta hand om dem. Samma sak gäller i ett flertal länder. För äldre invandrare som är vana vid ett sådant förhållningssätt blir det extra svårt att hamna på ett svenskt ålderdomshem.

Utifrån detta perspektiv, att man var beroende av familjen från vaggan till graven, förstod vi familjens oerhörda betydelse. Familjebanden var mycket starka.

Vi såg snabbt att ***relationer och gemenskap*** hade hög prioritet. De flesta egyptier älskade att vara tillsammans. Ordet privatliv hörde vi aldrig nämnas under våra 13 år där! Nyckelordet var ”tillsammans.” På något märkligt sätt verkade de flesta inte ha något större behov av att koppla av i ensamhet, utan om någon drog sig undan alltför ofta så började man om undra om personen i fråga var sjuk.

En gång hade vi planerat att ta en minisemester som familj vid Röda Havet. Några egyptiska vänner kom hem till oss på besök och när de hörde att vi skulle dit sade de direkt:

- Vi ska se om vi kan åka med er. Då skulle vi få mycket tid tillsammans.

För oss kändes det ovant och oartigt att man inte först frågade oss vad vi ansåg, och om vi skulle ha något emot att de hakade på. De tog för givet att vi ville åka tillsammans med dem, och tanken på att vi kanske skulle behöva dra oss undan och vilja vara enbart med vår kärnfamilj verkade totalt främmande för dem. Det blev i alla fall så att familjen som frågat inte kunde komma på grund av mannens arbete. Ryktet att vi skulle åka till Röda havet hade dock spridits och några dagar senare kom en äldre dam fram till oss och sade glatt:

- Jag kommer med er till Röda havet. Min son har bokat min biljett på samma plan som er, och vi undrar om ni kan köpa en bussbiljett åt mig också så att jag kommer på samma buss som er till Kairo? Och förresten min son, hans fru och deras tre barn kommer också!

Vi trodde inte våra öron! I sanningens namn hade vi sett fram emot att få vila upp oss lite från all intensiv gemenskap vi dagligen fick, men den äldre damen, hennes son och hans familj stod oss mycket nära och vi fick några berikande dagar tillsammans vid Röda havet.

I Sverige är tiden viktig. I Egypten var för det mesta relationer oändligt mycket viktigare än tiden. I hälsningsfrasen ingick oftast också frasen "Hur mår du?” Att bara säga ett svenskt "Hej!”, vinka lite och fortsätta att gå tolkades som att det inte fanns någon verklig vänskap, eller att han/hon hade gjort något som förargat en. Var det någon man kände som man träffade på gatan så förväntades man att stanna, ta i hand och växla några fraser. Om en god vän gick på andra sidan gatan räckte det för det mesta inte med att bara vinka eller nicka, utan man kryssade sig fram mellan bilarna över gatan och hälsade ordentligt.

Människor kom ofta på oanmält besök. Det hände att man hade en tid att passa, eller hade planerat att göra något utanför hemmet. Plötsligt ringde det på dörren och någon kom på ett oväntat besök. Då kunde man inte ursäkta sig och säga:

- Det passar inte att du kommer nu. Vi är på väg ut.

Nej, man måste naturligtvis bjuda in gästen, sitta ned med honom/henne i minst en halv timme och bjuda på något. Därefter kunde man på ett artigt sätt antyda att man hade en tid att passa. Ett avbrott på grund av en gäst sågs aldrig som slöseri med tid.

I början när vi var bjudna till någon familj på mat kom vi alltid i tid. Döm om vår förvåning när vi upptäckte att de ibland inte ens hade börjat laga maten när vi kom. De hade inte förväntat sig att vi skulle komma exakt på avtalad tid.

Vi hade besök av en svensk man, Rickard. Han kom in i kulturchocken redan efter några dagar. Lars och han hade bestämt tid med några egyptier. Rickard blev mycket förnärmad över att egyptierna kom drygt en halv timme för sent.

- Att säga att något börjar en viss tid, och sedan inte infinna sig vid den tiden, det är att ljuga! I Sverige gör vi inte så förstår ni, inledde han samtalet.

Utifrån Rickards perspektiv hade egyptierna inte respekterat och värderat relationen, utan de dök upp en halv timme för sent utan att ens be om ursäkt. Egyptierna tänkte säkert:

- Hur kan han förolämpa oss på detta sätt och prata om en sådan petitess som tiden när det är vår relation till honom som är viktig? Och dessutom insinuerar han att vi är lögnare.

När de flesta egyptier sade en viss tid, räknade de för det mesta med att man skulle dyka upp tidigast en halvtimme efter avtalad tid. Det var ganska praktiskt för fick man t. ex. oväntat besök precis som man skulle gå hemifrån, så var det inget problem. Man behövde inte förlora ansiktet genom att stoppa en oanmäld gäst vid dörren och man behövde inte skämmas över att man kom för sent heller. Det fanns utrymme för oväntade händelser i systemet.

Vid ett tillfälle gick vi nedför gatan tillsammans med en kort, korpulent man i 55-årsåldern. Vi hade träffat honom och hans fru några gånger och lärt känna dem. Helt plötsligt tog mannen Lars hand när de promenerade. Män gick ibland arm i arm eller hand i hand med någon som de ansåg vara deras vän, utan att det hade någon som helst sexuell anspelning. Lars visste att det var så, men ändå kändes det onaturligt att gå hand i hand med denne lille man. Drog han undan handen? Nej, mannen skulle ha blivit sårad om Lars hade protesterat. Relationen till mannen var viktigare än om Lars upplevde det obekvämt eller ej.

Relationer var som sagt mycket viktiga i den egyptiska kulturen, men att odla gemenskap och visa var och en tillbörlig ära i alla situationer tog tid. Att leva upp till allas förväntningar i vardagen kunde vara tidskrävande.

Vi förstod så småningom att det fanns outtalade förväntningar och sociala förpliktelser, vilket inbegreps i begreppet ***wagib*** (plikt, förväntan, skyldighet). Om man inte fullgjorde sin plikt kunde man vara säker på att man sårade den andre. Om en vän hade gjort något för en som kunde inkluderas inom "wagibområdet" så svarade vännen efter att man tackat honom:

- *La shukr ála wagib* (Tacka inte för plikten).

Det var många saker som inräknades i *wagib*.

Azza och Jamal var nygifta. Jamal var äldste sonen och hans mamma, som var änka, bodde hos dem. Azza fick klassiska svärmorsproblem och pratade med mig om situationen.

- Kan inte din mans yngre bror ta hand om din svärmor och låta henne få bo med dem, eftersom du och hon har sådana problem i er relation? undrade jag.

- Jag har pratat med min man om det, men han blir jättearg. Det är ju äldste sonens *wagib* att ta hand om sina föräldrar på deras ålderdom, svarade hon.

När vi skulle åka hem till Sverige första gången, hände något vi inte hade förutsett. Sista dagen och sista timmarna innan vi skulle åka kom en stadig ström med gäster. Svetten lackade och pulsen steg! Vi hade ju en lång lista av saker vi helt enkelt var tvungna att göra innan vi reste. Det hade vi trott att alla var införstådda med. Men den ene efter den andre kom. De skulle serveras något att dricka och de verkade inte alls ha bråttom hem. Några lämnade presenter som de ville skicka till våra släktingar, människor som de aldrig träffat. Samma sak hände varje gång vi skulle åka hem till Sverige. Även detta var ens *wagib*. Om vänner eller släktingar skulle åka på en lång resa förväntades man gå och ta farväl av dem. När vi skulle återvända till Sverige för gott sommaren-89, gick vår taxi till Kairo klockan två på natten. Våra närmaste vänner tillbringade de sista timmarna tillsammans med oss. Trots att de skulle upp till sina jobb tidigt nästa morgon, väntade de in i det sista. De stod på trappan och vinkade farväl. Vi hade då lärt oss att uppskatta den otroliga lojaliteten man visade gentemot dem man räknade som sina verkliga vänner. Jag vårdar minnet av de sista timmarna vi hade tillsammans.

Om någon återvände från en lång resa, var det *wagib* att gå och hälsa välkommen hem. De som hade möjlighet mötte en redan vid flygplatsen. De andra kom en efter en under de första dagarna. Jag pratade med en arabisk väninna idag. Hon var nyss hemkommen från ett besök i sin mans hemland. När hon och döttrarna anlände hade det stått ca. 70 personer och väntat på dem vid flygplatsen. Hennes döttrar hade inte trott sina ögon. De hade inte besökt landet sedan de var små, och det var en överväldigande känsla för dem att inse att de var en del av ett så stort sammanhang. Under de första tre dagarna hade sedan nästan alla som väntat vid flygplatsen kommit och hälsat på dem.

Den som varit borta på en lång resa förväntades också ha med presenter till alla nära och kära.

Att ta emot alla gäster som kom och att visa dem generositet var också det en plikt. Om man satt och åt och någon kom på besök så erbjöds gästen alltid att delta i måltiden.

En sjuk människa måste få vila tycker man kanske, men när Lars blev sjuk första gången i Egypten och hans nyvunna vänner fick höra det kom de alla på besök. Lars hade hög feber och var dålig i magen. Jag tyckte att han borde få vara i fred och kunde inte förstå varför alla kom. Men även det var en del av ens *wagib*, att gå och hälsa på en sjuk för att visa att man bryr sig. Därför var det oftast fullt i rummen på sjukhusen, inte av patienter, men av besökare!

Likadant var det när någon fött barn. Den första veckan kom många på besök för att gratulera. Om någon vän eller släkting hade fött barn måste man hälsa på och lämna en present.

Vilken sida läser du först när du får din dagstidning? Många egyptier skulle direkt ha svarat:

- Familjesidan med dödsannonserna.

Detta för att man skulle kunna fullgöra sin plikt. Vid dödsfall begravdes den avlidne samma eller påföljande dag och det var ens plikt att närvara vid begravningen. Det gällde inte bara om man personligen känt den avlidne, utan även om man enbart kände någon av den avlidnes närmaste släktingar. Kunde man inte närvara måste man åtminstone skicka ett telegram. Flexibiliteten i samhället var stor. Fick man meddelande om ett dödsfall mitt under arbetstid och man ansåg att det var ens plikt att gå på begravningen sågs det vanligtvis som en giltig ursäkt att direkt lämna arbetet och gå.

En kväll när vi nyligen anlänt till Egypten såg Lars att hela gatan var avspärrad på ett ställe. Ett ca. 5 m. brett och 20 m. långt färggrant "tält" hade rests mitt på gatan. Kostymklädda män satt på fina stolar uppställda längs båda långsidorna. Längst fram stod en fin guldfärgad fåtölj. I den satt en *sheikh*, en ledare från en moské, som citerade Koranverser. Några män gick runt och serverade te eller kaffe. Lars gick in och satte sig utan att veta vad som pågick. Alla satt tysta eller pratade lågmält med varandra. Till slut kom en man som pratade engelska fram till Lars och frågade:

- Kände du Mohamed?

- Vilken Mohamed? undrade Lars.

- Mohamed som bodde på den här gatan och som dog i morse.

- Nej, jag kände inte Mohamed. Är det därför ni har satt upp ett sådant här tält, för att någon har dött?

- Ja, det här är ett begravningstält och de som kommer hit kommer för att visa de manliga släktingarna sitt deltagande i sorgen.

- Men det är ju bara män här. Har kvinnorna ett annat tält? frågade Lars.

- Nej, kvinnorna träffas i mannens hem.

Ingen sörjde ensam i Egypten. Nära släktingar flyttade till en början hem till den dödes familj och tog hand om hushållet så att de allra närmaste inte behövde tänka på vardagssysslorna. Grannar, vänner och släktingar strömmade in de tre första dagarna för att beklaga sorgen. Man satt där mellan en halvtimme och en timme. Om den anhörige var en nära vän eller släkting förväntades man göra ytterligare ett besök på sjunde och fyrtionde dagen efter dödsfallet, samt på årsdagen. Det var ett mycket viktigt *wagib* att besöka en sörjande vän.

Alla dessa förpliktelser visar tydligt på flera av de underbara dragen i den arabiska kulturen: lojaliteten till familj och vänner, generositeten och omsorgen om den enskilde individen.

Under vår första tid i Egypten tyckte vi att de ofta inkräktade på individers privatliv. När jag var i kulturchocken upplevde jag många *wagib* som krävande och påträngande, men när jag kommit ut ur kulturchocken såg jag det vackra i alla *wagib*.

Egyptierna gjorde oftast inte sina plikter för att de måste utan det var ett med dem att utföra dessa plikter. Vi var däremot tvungna att lära oss detta.

Om man inte hade uppfyllt omgivningens förväntningar kommunicerades det ofta genom att man belades med skam. Man försökte ge den skyldige dåligt samvete.

- Varför har du inte besökt mig på länge? frågade de kanske.

Det var en fråga som kunde irritera oss, för till saken hörde att det ibland kunde vara ännu längre, sedan personen i fråga besökt oss. Senare lärde vi oss, att vad de egentligen kommunicerade var: "Du är min vän. Jag uppskattar din gemenskap och vill gärna visa generositet mot dig. Genom att ge dig lite skuldkänslor så kanske du bättre lever upp till mina förväntningar på dig."

Det visade sig vara viktigt att ha bra ***wasta***, bra kontakter. Just på grund av att så mycket ansvar låg på familjen var detta extra viktigt. Wasta hade man på två sätt: dels genom sina släktingar och nära vänner som alltid ställde upp för en, dels genom att man "smorde" rätt personer. Dessa smordes genom att man själv utförde tjänster eller gav gåvor så att den dag man behövde hjälp stod den människan i tacksamhetsskuld. Man kände någon som i sin tur kände någon, som kunde utöva påtryckningar för att t.ex. hjälpa en att skaffa arbete. Svågerpolitiken, var mycket utbredd och det hade ofta sin naturliga förklaring i och med att man inte kunde förlita sig på bidrag och förmedlingar, utan man måste alltid försöka att själv ta sig fram. Man hade utvecklat ett sinnrikt system av tjänster och gentjänster. Några exempel:

Det berodde mycket på vilka kontakter man hade inom militären när det gäller ens söners placering under lumpartiden. Hade man bra wasta så kunde sonen bli placerad i hemstaden.

Det var inte alltid ens akademiska kvalifikationer som avgjorde om man fick ett jobb eller inte. Lika ofta berodde det på vem som kunde lägga ett ord för en. Det fenomenet finns ju även här i Sverige, men långt ifrån lika uttalat som där.

När vi gick på läkarbesök var ofta läkaren försenad och vi fick ibland vänta i timmar. Läkaren kom till slut, men ofta var det inte den som stod överst på listan som fick gå in först. Någon annan fick plötsligt gå in före. Varför? Var det måhända ett akut fall? Nej, patienten var god vän till läkaren eller till sjuksköterskan och fick därför gå före. De hade wasta. Ibland fick även någon gå före, som lite diskret stack en slant i sköterskans hand.

Att ***gästfriheten*** var stor upptäckte vi snabbt. Vi har aldrig mött en sådan genuin gästfrihet någonstans som bland våra arabiska vänner. Ett gammalt beduinskt arabiskt ordspråk säger att om någon kommer och hälsar på, främling eller vän, så ska du ge honom mat och husrum och inte förrän efter tre dagar kan du fråga varför han kom. Egyptier bjöd ofta och de bjöd på mycket.

Ett annat arabiskt ordspråk säger: *Deyf il-magnon beyäkol wä ye'om* (Den dåraktige gästen äter och går). Att gå direkt efter att man ätit ansågs som oartigt. Om man gjorde det kommunicerade man till värden och hans familj att man kom för matens skull, inte för att umgås med dem.

En besökare i ett egyptiskt hem förväntades slå sig ner nära dörren. Värden fick då chansen att bjuda gästen längre in i lägenheten och kunde på så sätt visa honom större ära. Man gick inte runt i lägenheten utan satt i det rum man blivit hänvisad till.

Det hände att man fick bakverk eller mat på ett fat som skulle återlämnas. Enligt seden borde man aldrig lämna tillbaka fatet tomt. Man gav alltid tillbaka något i gengäld.

Ett fast pris skrivet på en prislapp är väl det pris som gäller, eller hur? Nej, i verkligheten kunde man ofta få ned priset betydligt genom att ***pruta***. I början kändes det mycket onaturligt att pruta. Våra vänner undervisade oss i prutandets konst, och efter ett tag tyckte inte vi heller att det var oartigt att ifrågasätta det

första priset. Det fanns speciella marknader för mångt och mycket. Skulle man köpa en väska gick man till väskmarknaden och skulle man köpa en bildel gick man till bildelsmarknaden. En antal affärer bredvid varandra hade i stort sett samma sortiment.

Wagdi lärde oss hur vi skulle gå till väga när vi ville pruta. Han sade:

- Först ska ni fråga efter priset på ett antal saker, inte bara på det ni vill köpa. Ni får inte verka allt för angelägna. Säljaren vet på så sätt inte vad det är som ni egentligen vill köpa. Sedan ska ni försöka pruta. Om säljaren säger att en vara kostar 10 pund, så bör ni föreslå ett pris på 6 pund. Då går ofta säljaren med på att sänka priset till ca. 8 pund. Köp emellertid inget då, utan tacka och gå sedan till nästa säljare. Där ska ni fråga efter priset på samma saker, pruta, tacka och fortsätt därefter till nästa affär. På så sätt får ni fram det lägsta priset och där köper ni naturligtvis varan. Tidskrävande, javisst, men tid är pengar.

Något annat som gjorde oss konfunderade under vår ”yttre resa” var ***folkislam***. Tankarna inom folkislam var mest utbredda i de lägre samhällsklasserna, och huruvida det praktiserades varierade från individ till individ.

Som jag tidigare berättat, så föddes vårt första barn fyra veckor efter att vi anlänt till Egypten. Jag kunde bara några få ord arabiska. En dag när jag var ute tillsammans med Mervate, min första egyptiska väninna, kom några äldre svartklädda kvinnor fram och tittade på vår son.

- *Wahish! Wahish!* sade de.

Jag frågade Mervate vad det betydde.

- De säger: Han är ful. Han är ful, svarade hon.

Det kokade inom mig.

- Hur kan de säga något sådant om mitt barn som för mig är det vackraste och dyrbaraste jag någonsin ägt?

- De här kvinnorna säger det av vänlighet och omtanke, lugnade hon mig med. Genom att säga så vill de försäkra dig om att de inte tittar på din son med onda ögat.

Fenomenet onda ögat omnämns endast två gånger i Koranen (i sura 113:5, 2:103), men i *Al-Hadith,* (traditionerna), understryks att onda ögat är ett element att räkna med i vardagen. Tanken med onda ögat innebär att om man ser på någon eller något med avund eller begärelse, så kan något ont då drabba den personen eller saken. Därför är man försiktig med att berömma små barn eller värdefulla saker. Dessa tankar är förislamiska och är inte bara utbredda i de flesta islamska länder utan i hela Medelhavskulturen. Tron på onda ögat förekom även bland kristna kopter, mest uttalat bland människor från lågklassen.

Blev ett barn sjukt så förklarades det ofta med att någon hade tittat med onda ögat på barnet. I Metro från 98 03 19 fanns följande notis:

"Det finns sannolikt fler beduiner på södra halvön än vad en egyptisk folkräkning där för ett par år sedan visar, säger en talesman för myndigheterna. Många beduiner berättade inte för folkräknarna att de hade barn. Anledningen var att beduinerna trodde att barnen kunde utsättas för vad de kallar "det onda ögat". Enligt folktraditionen är ett barn en form av välfärd och de kan därför av ren avundsjuka utsättas för det onda ögat..."

Om man trodde att någon hade tittat med onda ögat på något eller någon så var det viktigt att så fort som möjligt se till att få det skydd som krävdes. Vissa saker ansågs ge automatiskt skydd mot onda ögat, såsom en bild eller ett smycke med ett blått öga, en barnsko som hängde dinglande från bakre stötfångaren på en bil, en vitlök ovanför ytterdörren, salt och rökelse.

När vår förste son var nyfödd fick vi en jättesöt klänning i present.

- Förstod de inte att vi fått en son? frågade jag Lars.

Det hade de förstått, men de gav oss ändå en klänning. Några klädde sina söner i flickklänningar under det första året som skydd mot onda ögat. Om man kunde lura utomstående att tro att babyn var en flicka var det mindre risk att de tittade på sonen med onda ögat eftersom söner värderades högre än döttrar. Att klä de små barnen i blått eller turkos ansågs också vara ett verksamt skydd.

En dag stod en stor tjur fastkedjad utanför vårt hus i Egypten. Andra djur var vi vana att se på gatan: katter, hundar, får, åsnor och höns men någon tjur hade vi aldrig tidigare sett där. Den stod där några dagar och en morgon slaktades den på trottoaren. De som förrättade offret doppade sina händer i blodet och gjorde handavtryck överallt på det halvfärdiga hyreshuset bredvid. Varför? Jo, "Fatimas hand" ansågs vara ett skydd mot onda ögat. Efter offret betraktade de det nya huset som skyddat mot ondska och avundsjuka blickar. Många bar Fatimas hand som ett smycke runt halsen. Eftersom handen har fem fingrar var också siffran fem verksam som skydd. Ett flertal taxibilar var försedda med klistermärken som hade siffran fem och handavtryck på.

Vissa inskriptioner av magiska fraser var också skydd mot onda ögat, även vissa Koranverser skrivna på olika föremål och platser.

Första gången vi gick in i vårt höghus i Tensta hajade vi till. Ovanför hissdörren hade någon skrivit en Koranvers som ofta används som skydd mot onda ögat. Även vissa uttalade fraser kunde skydda. Ifall man någon gång sade

något berömmande om en baby, "Oh, vad han är söt", så kunde man försäkra föräldrarna om att man inte tittade på honom med onda ögat genom att säga en fras efteråt: "Må Gud bevara honom åt dig." Man kunde också säga:

- "*Ma sha'-Allah* (vad vill Gud), vad din baby är söt".

Många av oss västerlänningar gjorde det misstaget att vi berömde något. Då fick vi genast som svar:

- Varsågod, du får det!

En arab skulle svara tack, men aldrig ta emot gåvan. Vi västerlänningar visste dock inte riktigt hur vi skulle bete oss i en sådan situation. Många tog ägaren på orden och efter påtryckningar tog de emot saken. En av våra vänner tog emot en äkta väggmatta som erbjöds honom efter att han berömt den. En engelsk kvinna tackade ja till en fin morgonrock som hon berömt när hon låg på BB. En svensk kvinna avböjde först när hon erbjöds en ny, fin attachéväska som en egyptisk kvinna fått i present av sin man. Svenskan hade gett henne komplimanger för väskan, och efter många påtryckningar tog hon emot den. Varför sade de "Varsågod, du får den!" när man berömde något? En del sade det enbart utifrån den arabiska generositeten, men några sade det utifrån "ondaögat-aspekten", d.v.s. något negativt kan komma att hända i framtiden i samband med föremålet.

Vad kunde man göra om man anade att någon hade tittat på en med onda ögat, och man tvivlade på att man hade fullgott skydd vid det tillfället? Vissa tvättade sig med speciella örtlösningar eller gick till en person som sysslade med svartkonst och magi för att få råd om vad som kan göras. En sådan person kallades ibland *sheikha* och syftade då på en kvinna som sysslar med magi. Till dessa gick man även när man vill hämnas och skicka något ont över en annan människa. Det kunde då vara bra att ha något med sig från den människan, såsom ett foto, en hårlock eller något annat. Ibland var somliga inte så pigga på att låta sig fotograferas.

- Kanske fotot vid något tillfälle skulle kunna användas i onda syften, förklarade de.

Det var inte bara onda ögat som kan tänkas orsaka sjukdom, död, missfall, missväxt, att traktorn går sönder o.s.v. Även "jinnerna" kunde vara orsak till detta. Om jinner kan man bl.a. läsa om i sura *Al Jinn* i Koranen. Jinner är andeväsen som oftast är osynliga, men som kan manifestera sig i den synliga världen i form av människor eller djur. En del jinner betraktas som goda och sanna muslimer, men de flesta jinner är onda och är därför farliga och man ska akta sig för dem. Hur man skyddar sig mot jinnernas aktiviteter är en hel vetenskap inom folkislam. Det finns bra tider och dåliga tider. Många tar detta i beaktande när de planerar viktiga händelser i livet. Man gifter sig inte på en dag då man tror att jinnerna är i full aktivitet, och man gör inte heller en längre resa en sådan dag. För att inte initiera jinnernas verksamhet säger man sällan ordet "jinner" när man talar om dem utan man ersätter det ofta med *hädok innäs* (de där människorna). Det finns också säkra och osäkra platser. Mörka rum anses vara en osäker plats, och därför garderar man sig innan man går in där genom att säga en viss fras.

En annan förklaring till barns sjukdom eller död kan vara barnets *qarina*. Qarina är en sorts tvillingande till människans egen ande. I Nayra Atiyas bok förklarar "Mamma till Gad" *qarina* på följande sätt:

- Det är andar som påverkar oss att göra saker som vi själva aldrig skulle göra. Jag kanske inte vill ha en kopp te, men min *qarina* kanske vill ha en kopp och då kan hon bli stött på mig om jag avböjer att dricka teet. Sedan kommer hon att vilja hämnas på mig för det. Om jag t.ex. blir gravid så kan hon göra att jag får missfall. Min mamma var rädd för sin andliga syster och hon gick till en ledare i moskén som förstår sig på sådana saker.

På vissa platser i städer och byar fanns mausoléer, gravbyggnader. Där låg någon betydelsefull *sheikh* (ledare i moské) eller ett helgon begravd. Vi såg ofta hur några besökare vid ett sådant mausoleum lade handen mot graven och sedan strök med handen på överkroppen för att överföra *baraka* (välsignelse). Andra stod där och bad. De var där för att få del av helgonets *baraka*. Genom vidrörelse eller riter trodde man sig kunna få del av personers eller sakers välsignelse. Att be vid vissa gravar ansågs hjälpa vid barnlöshet, sjukdom, om man ville bli gift m.m. Flera universitetsstuderande var där för att be om hjälp inför en viktig tentamen. Många mausoleer hade också en löfteslåda (*sandoq al-nadhor*). När man bett, gav man ofta ett löfte som man avsåg att infria om bönen blev besvarad. Det kunde man skriva på en papperslapp och lägga i löfteslådan. Om bönen blev besvarad, men man underlät att infria sitt löfte, härleddes ofta ytterligare sjukdomar eller olyckor till det faktum att man inte infriat sitt löfte.

Detta är några få exempel på företeelser vi upplevde som annorlunda när vi gjorde vår "yttre resa" i Egypten. Allt nytt vi såg: sättet att kommunicera, ärans och hederns betydelse, grupptänkandet, familjens betydelse, sättet att relatera, vikten av "goda kontakter", gästfriheten, generositeten, prutandet, folkislam.... Listan skulle kunna göras mycket längre.

Den yttre resan i mötet med Sverige.

På liknande sätt gör också alla som kommer nya till Sverige sina individuella "yttre resor".

För en del är det många saker som är annorlunda och chockerande, för andra inte så många beroende på ens bakgrund. Vissa saker reagerar man instinktivt på därför att det inte passar in i ens referensram.

Efter skolans slut en dag, stod jag med några av mina sfi-elever på tunnelbaneperrongen. Monira från Tanzania pekade på en uppsatt skärm för TV-övervakning och sade skrattande:

- Jag kommer ihåg andra dagen jag var i Sverige. Jag och min faster, som bott länge här, skulle åka tunnelbana till T-Centralen. Helt plötsligt fick jag se mig själv i en sådan där TV på tunnelbaneperrongen. Jag blev alldeles förskräckt. "Varför är jag i TV?", frågade jag min faster. Hon förklarade för mig att jag inte syntes i alla TV-apparater i hela Sverige, utan bara i den där. Då blev jag lugn.

- Vad tyckte ni andra var annorlunda när ni kom till Sverige? Kommer ni ihåg era första intryck? frågade jag resten av eleverna.

- Jag reagerade också när jag gick i tunnelbanan, sade Fatima. Jag trodde att alla svenskar var omoraliska när jag såg Hennes & Mauritz reklamen på väggarna. Hos oss visar man aldrig halvnakna kvinnor så där.

- Allt var annorlunda, sade en annan kvinna. Träden, husen, vädret, lägenheterna.

De andra fortsatte:

- Och affärerna, det var svårt att betala i kassan. Jag förstod vare sig pengarnas värde eller vad kassörskan sade.

- Rulltrapporna var värst, sade Rukiya från Somalia. I början åkte jag alltid hiss i tunnelbanan. Jag var så rädd att ramla i rulltrappan.

- Jag fick en chock när jag upptäckte att många bara var sambo och inte var gifta med varandra, sade Aisha.

- En av mina grannar var en ung svensk kvinna. Hon bodde alldeles ensam. I början trodde jag att hon var prostituerad.

- Jag visste inte vart jag skulle titta, när jag såg en pojke och en flicka stå och kyssa varandra på torget. Massor av människor gick förbi dem, men de bara fortsatte att kyssas, sade en annan.

- Jag kom mitt i sommaren. Första natten väckte jag min man klockan två. "Vi har försovit oss. Klockan är redan två," sade jag. Han skrattade och sade att jag skulle lägga mig igen för det var fortfarande natt. Jag hade aldrig trott att det kunde vara ljust på natten, berättade Ekram.

- Det är svårt för mig att tala om mina första timmar här, för det gör så ont, sade Toran. Mitt första intryck var en tom flygplats. Visst fanns det människor där, men ingen som mötte just mig.

Vi var hemma i Sverige på semester varannan sommar under vår Egyptentid. Under en av de somrarna kom Zakia, en äldre egyptisk väninna, på tillfälligt besök. Jag gick ut på en promenad med henne första dagen.

- Varför går det så många människor med hundar i band här i Stockholm? Det måste vara många som bor i villor här, påpekade Zakia.

- Nej, i just det här området bor de flesta i hyreshus, svarade jag.

- Va, det menar du inte! Har de hundarna inne i lägenheterna? Varför har de det? Finns det så många tjuvar här? fortsatte hon.

- Nej, man har hundar som sällskap, förklarade jag.

- Som sällskap? Det finns ju människor att vara tillsammans med! Jag såg en kvinna i affären som köpte hundmat. Varför finns det speciell mat för hundar? Är inte den svenska maten bra för hundar? Hos oss har man ju bara hund om man har villa och behöver den som vakthund. Sedan springer det ju många lösa hundar på gatorna också. Som du vet är det många som inte tycker om hundar i mitt land, eftersom de anser att hundar är orena djur, avslutade Zakia.

Egypten har idag ca. 70 milj. invånare. De bor på 4% av landets yta, resten är öken. Dessa 4% utgör en yta som är jämförbar med Jämtland och Härjedalen. Befolkningen ökar med 1 miljon var nionde månad.

I Alexandria bodde Zakia bredvid en av de trafikfyllda huvudgatorna. Spårvagnarna dunkade förbi hennes hus med jämna mellanrum. Det var aldrig helt tyst där, varken dag eller natt. En av de första kvällarna i Stockholm tog hon sin transistorradio och satte den intill örat:

- Jag blir tokig här. Det är så tyst överallt. Jag måste höra ljud. Man hör inga människor, inga signalhorn, inga bussar eller spårvagnar, inga försäljare som ropar ut sina varor, inga djur, inte ens en enda liten tupp, sade hon och skrattade. Klockan är 19.30 och jag ser inte en enda människa ute. Var är de allihop?

Vid prinsessans Dianas död frågade en arabisktalande elev:

- Vad säger man i Sverige om någon har dött?

- Jag beklagar sorgen.

- Bara det? sade hon förvånat. I mitt land har vi många vackra fraser som vi säger i olika situationer. Jag har aldrig hört att någon svensk använder liknande uttryck. Det svenska språket känns fattigt, och förlåt att jag säger det, men svenskar verkar känslokalla. Med våra ord uttrycker vi på olika sätt uppskattning av andra, men det gör ni inte här.

I klassrummet stötte vi ibland på ordet "ovanligt" och några förstod inte vad det betydde.

- Är det någon som kan sätta in ordet ovanligt i en mening så att de andra förstår vad det betyder? frågade jag.

- Ja, svarade en arabisktalande elev och skrattade. Det är mycket ovanligt att höra en svensk prata högt! Enda gången svenskar pratar högt är när de är arga. Vi pratar ofta högt utan att för den skull vara arga.

Vid ett tillfälle här i Sverige träffades några svenskor samt en av mina egyptiska väninnor, Fadia, på ett kafferep. En av de svenska kvinnorna vände sig till Fadia och ställde en rak fråga:

- De omskär flickor i Egypten, eller hur?

- Nej, det gör de inte, svarade hon.

Detta sade hon trots att jag satt bredvid henne och hon visste att jag var medveten om hur det låg till. Varför medgav hon inte att flickor ofta omskärs i Egypten? Orsaken till hennes nekande var att hon förstod att de svenska kvinnorna ansåg det vara fruktansvärt med kvinnlig omskärelse. Det var mycket känsligt för henne om någon skulle se ned på hennes bakgrund. Om Fadia hade svarat ja, skulle hon ha upplevt att hon förlorat ansiktet inför dem.

Vid mitt första läkarbesök efter tillbakaflytten till Sverige hände följande:

När läkaren undersökt mig och ställt diagnos tog han fram en stor bok (FASS, tror jag). I boken läste han vilken medicin som skulle passa bäst och hur stor dos jag skulle ha. Något sådant skulle aldrig ha hänt under något av våra läkarbesök i Egypten. Instinktivt kände jag vad många av våra invandrarvänner känner när de går till doktorn här i Sverige. Det skulle gå en egyptisk läkares ära förnär att inför patienten visa en sådan svaghet att han slog upp fakta i en bok. Han skulle ha förlorat ansiktet. Dessutom anses han vara en dålig läkare om han inte skriver ut någon medicin alls. Inte undra på att flera tvivlar på den svenska läkarvården, om läkaren inte kan sitt jobb utan t.o.m. måste titta i böcker!

En av mina f.d. arabisktalande elever, Nadja, kom till mig på en rast och bad om hjälp:

- Margareta, jag har ett svårt problem och jag vet inte vad jag ska ta mig till. Kan du hjälpa mig att ringa till socialen? Jag kan inte tala så bra svenska, och det är till stor hjälp om du kan tolka för mig, frågade hon.

Efter påtryckningar och försäkran om den desperata situationen ringde jag. Socialsekreteraren svarade irriterat:

- En släkting till henne har ringt förut. Dessutom har hon varit till skolans kurator som ringt mig i samma ärende två gånger. Svaret är nej.

Varför frågade eleven mig om hjälp trots att hon redan hade fått hjälp? Jo, eftersom inget hände när vare sig släktingen eller kuratorn ringde så tänkte hon att jag kanske kände socialsekreteraren och därmed hade lite *wasta* hos henne. På så sätt skulle jag kunna utöva påtryckningar så att hon ändrade sitt beslut. Att socialsekreteraren följde vissa regler ville Nadja inte höra talas om. Det var heller inte lätt att förstå att wastasystemet inte fungerar på samma sätt här.

Vi hade två marockanska systrar som elever i Rinkeby. En dag hade den ena av dem sina två yngsta barn med sig till skolan. Barnen var bedårande söta och några lärare samlades omkring dem och gav mamman komplimanger för hennes fina barn. Någon månad senare kom hennes syster och sade upprört till mig på arabiska:

- Margareta, du måste förklara för dina kollegor att de inte får säga till min syster att hennes barn är söta, samt ideligen fråga hur de mår. Hon är rädd för att de är avundsjuka och därför tittar på barnen med onda ögat. Min syster är rädd att barnen ska bli sjuka eller dö.

Vid ett tillfälle åkte vi på studiebesök till Synskadades Museum i Stockholm. Där finns ett mörkt rum i vilket man kan gå in och prova hur det känns att vara blind. När vi var där inne upprepade några kvinnor hela tiden en viss fras som anses ge skydd mot jinnerna. Enligt folkislam tror man att de finns i mörka rum.

Efter att ha levt i Egypten i 13 år och följt de regler som skyddar kvinnan, var det en omställning att anpassa sig till vissa saker och beteendesätt här igen. Om det hände någon något i Egypten och man skrek så kom alla i närheten till ens hjälp. Men om något händer här och man skriker är det få som vill bli inblandade. Det var en obehaglig känsla att i början gå ensam till tvättstugan i vårt bostadshus här i Tensta. Jag kände mig fullkomligt oskyddad. För att inte tala om hur det var första gången när en gemensam manlig bekant kom på besök hos oss i Tensta och Lars inte var hemma. Det kändes ovant att släppa in honom trots att våra fyra barn var hemma.

Min yttre resa har fortsatt här i Sverige i mötet med många människor från olika bakgrunder. Även i klassrummet kan jag uppleva min referensram som mycket begränsad. Ett exempel var när jag ställde några frågor till en somalisk kvinna. När hon svarade nickade hon uppåt med huvudet samtidigt som hon lade tungan mot gommen och gjorde ett smackande ljud. I Egypten skulle den gesten ha betytt ett klart nej.

Först trodde jag att hon menade nej, men så insåg jag att det inte stämde. Antingen förstod hon inte frågan eller också betydde gesten något annat än nej. Jag började medvetet att ställa frågor till henne som jag visste att hon förstod, och som jag visste att hon måste besvara med ja. På varje ja-fråga svarade hon med nej-gesten! Min referensram hade vidgats, den arabiska nej-gesten betydde ja på somaliska!

DEN INRE RESAN

Vid mötet av allt det nya i det yttre: alla nya oräkneliga syn-, hörsel-, känsel- och luktintryck samt många svårtolkade situationer, händer något i ens inre. Den inre, emotionella resan börjar d.v.s. kulturanpassningens olika faser och dess kännetecken. Min egen kulturanpassningsperiod karaktäriserades av dessa faser samt många av dess kännemärken. Tyvärr uppmärksammades jag inte på dem förrän jag var i slutet av min ”inre resa.” Vid en tillbakablick var då det mesta lätt att analysera och pusselbitar föll på plats. Under våra 13 år i Egypten strömmade många utlänningar igenom, några stannade en längre tid i landet, andra kortare. Genom iakttagelser och närkontakt med dem var det tydligt att ett stort antal av dem gick igenom en liknande process som jag själv genomgått. Våra invandrarvänner går igenom liknande faser i deras möten med Sverige. Den inre emotionella resan är liksom den yttre naturligtvis mycket individuell. Vi har olika utgångslägen på grund av våra unika referensramar. Dessa påverkar individens reaktioner vid mötet av allt nytt och främmande. Några upplever en djup kulturchock. Andra har endast en ytterst liten kulturchock. Man befinner sig olika länge i olika stadier, och hos de flesta kan man bara känna igen några av alla de kännetecken som beskrivs tillhöra de olika faserna. En del fastnar känslomässigt i en viss fas. Vissa inre resor försvåras därför att man har obearbetade upplevelser med sig i bagaget hemifrån. Om personen i fråga fortsatt att leva i sitt tidigare givna sammanhang skulle dessa kanske aldrig ha kommit upp till ytan, men när man befinner sig en längre tid i en situation där så många andra faktorer upplevs som osäkra dyker ibland dessa upplevelser upp som ytterligare påfrestningar.

Till de nyanlända i ett land med en ny främmande situation framför sig skulle jag vilja säga:

- Var god tag plats! Spänn fast säkerhetsbältet! Men var vänlig att inte luta dig tillbaka i stolen och gör det bekvämt för dig. Du måste nämligen vara beredd på att möta det oförutsedda. Vissa sträckor av vägen kantas av underbart vackra utsikter men plötsligt kan vägen bli ojämn och kurvig. Svåra gupp dyker upp där man minst anar det vilket kan leda till att du kan känna dig ganska mörbultad emellanåt. Att anpassa sig till en ny kultur som är mycket olik ens egen kan ofta ta mycket kraft och kan ha sina speciella svårigheter. Men av egen erfarenhet vet jag att den som orkar jobba sig igenom de tuffaste vägsträckorna, kan åtminstone i efterhand se att det var mödan värt. För ur denna smärta har man kanske fått nya insikter om livet, lärt sig mer om sig själv, men kanske främst lärt sig förstå fler människor.

Fas 1 Turiststadiet

Några befinner sig i det trevliga turiststadiet i några timmar och går sedan in i nästa fas, medan de flesta är i turiststadiet en längre tid. Det är mycket individuellt. Åker man på en charterresa så hinner man oftast inte längre än hit. Jag var själv i turiststadiet i drygt ett år. Som ung 21-åring hägrade äventyret. Visst innebar det stora omställningar. Det praktiska arbetet tog mycket längre tid än vad jag var van vid. Riset skulle rensas från mask och småstenar, mjölet skulle siktas, frukt och grönsaker skulle läggas i blöt och skrubbas och dricksvattnet skulle kokas. Mycket har förändrats i Egypten sedan 1976. Då fanns det ingen halvfärdig mat att köpa utan allt skulle lagas från basvaror. Att köa och inhandla maten tog tid. Det var mycket ovanligt att folk hade frysar, så vi hade ingen heller. Tygblöjorna skulle kokas och barnmaten tillagas från råvaror. På grund av att vår immunitet mot de nya bakterierna var låg var vi dessutom ofta sjuka under det första året. Trots alla motgångar och mycket att vänja sig vid var det ingenting som kunde knäcka min positiva inställning till landet och människorna.

I turiststadiet bombarderas man av nya intryck, men man har naturligtvis enbart begränsad kunskap om den nya kulturen. Man försöker inordna alla nya intryck i sin egen kulturella ram och den egna snäva referensramen. Det händer att man alltför ofta drar förhastade slutsatser om likheter och olikheter mellan den egna kulturen och den nya.

En av våra vänner belyste detta genom att berätta en Gohahistoria. Goha är en *sheikh* i en moské som egyptierna ofta berättar roliga historier om. (Historier om Goha finns i många andra länder men kallas där vid andra namn, såsom Hodja eller Nasrudin.)

Goha gick för att besöka en gammal vän. När han närmade sig vännens hus såg han att doktorn anlände. Goha sprang in för att se vad som var på gång. Doktorn var inne hos Gohas vän i mindre än en minut innan han ställde diagnosen. Först tittade han på patientens tunga. Sedan sade han:

- Du har ätit omogna äpplen. Sluta med det så är du frisk inom ett par dagar.

När läkaren gick ut följde Goha efter honom.

- Doktorn, var vänlig och berätta för mig hur du kunde ställa en så snabb diagnos? frågade Goha.

- Det var lätt eftersom jag har erfarenhet från så många olika situationer. Du förstår, så fort jag fick veta att mannen hade ont i magen, letade jag efter orsaken. När jag kom in hans rum såg jag att en hög av äppelskruttar under mannens säng. Sedan förstod jag resten.

Goha tackade honom för lektionen. Nästa gång Goha besökte en vän öppnade vännens fru dörren.

- Goha, sade hon. Vi behöver en doktor. Min man har smärtor i magen.

- Jag kan titta på honom, sade Goha.
- Nej, vi behöver inte en filosof, vi behöver en läkare, svarade hon.
- En filosof kan även vara läkare, sade Goha och trängde sig in i rummet.

Den sjuke mannen låg klagande på sin säng. Goha gick fram till honom, tittade under sängen och ropade på vännens hustru.

- Det är ingenting allvarligt, sade han. Han kommer att må bra efter ett par dagar, men du måste försäkra dig om att han inte äter sadlar och betsel.

Goha drog förhastade slutsatser och bedömde en ny händelse utifrån en tidigare.

Som nyanländ till ett främmande land gör man emellanåt samma misstag. Man tror gång på gång att man förstår mer än vad man egentligen gör.

När man är i turiststadiet registrerar man olikheterna vilka upplevs spännande och exotiska. I denna inledelsefas känner man sig ofta positiv, inspirerad och nyfiken.

Den nye svenske konsuln berättade om sitt första besök i basaren för oss.

- Tänk vad fantastiskt, sade han. Jag gick från affär till affär och i varje affär blev jag bjuden på något: te, kaffe eller Pepsi.

När han druckit teet, reste han sig och gick utan att ens ha köpt något i affären. Till råga på allt gick han in i grannens affär och drack Pepsi där, men inte heller där köpte han något!

Från affärsinnehavarens sida var det en artig invit att säga:

- Varsågod och sitt, får jag bjuda dig på en kopp te?

Konsuln tog honom på orden och tackade ja direkt. En egyptier skulle bara ha tackat ja till inbjudan att dricka något om affärsinnehavaren insisterat, om han var en nära vän eller om han var seriöst intresserad av något i affären och ville diskutera priset.

Enligt min mening är de roligaste eleverna att undervisa de som nyss har kommit till Sverige. Majoriteten är positiva till det nya landet och till att lära sig språket. Även om man är flykting och har mycket sorg att bearbeta kan ändå den första tiden upplevas som positiv. Många har trots sorgen en ljus syn på framtiden.

Fas 2 a. Kulturchockens begynnelsestadium.

I början av mitt andra år i Egypten började marken under mina fötter darra lite. Den första förälskelsen till landet och folket började svalna och vardagen infann sig. Jag insåg att det var där jag förmodligen skulle leva en stor del av mitt liv. Vi var fortfarande ofta sjuka. Vår äldste son fick en komplikation efter calmettevaccinet. Enligt läkaren så fick vart tusende barn liknande komplikationer oavsett var i världen man befann sig och han råkade vara ett av dem. Han fick starka mediciner i åtta månader, men sedan var han tvungen att operera bort en bit av lymfkörteln under armen. Lars var ofta magsjuk. Själv var jag fysiskt nedgången. Jag var gravid med vårt andra barn och hade samtidigt njurinflammation och amöbadysenteri. Min anpassningsresväg började bli obekväm och det mörknade lite vid horisonten. Jag började känna mig osäker, nedstämd, irriterad och ensam.

Trötthet och huvudvärk var ofta förekommande symptom. Känslan av att vara annorlunda och inte passa in förstärktes. Jag längtade efter att få vara anonym, att kunna gå ut på gatan utan att dra uppmärksamhet till mig bara för att jag såg annorlunda ut. Å, vad jag längtade efter tillhörighet, att få vara en av dem!

En dag under den här jobbiga tiden frågade jag Lars om vi inte kunde ta med oss en picknickkorg och åka till stranden. Det var vinter och då var sällan egyptier på stranden. Privatlivet hägrade. Vi åkte iväg, kom fram till stranden, bredde ut vår filt och började plocka upp den medhavda maten. Stranden var tom! Men vad var det där som kom där borta, flera hundra meter bort? "Det där" visade sig vara en egyptisk familj som också fått den underbara tanken att ha en picknick på stranden. De kom närmare och närmare tills de kom ända fram till oss. Vad gjorde de? Jo, de tog fram sin filt, lade den några meter ifrån oss och slog sig ned. Mitt hjärta sjönk ner i maggropen. Min plan hade misslyckats. Vi fick ingen privat picknick.

Varför satte de sig bredvid oss? Vad de gjorde var något mycket fint. Genom att sätta sig där kommunicerade de artigt till oss att "vi tycker om att ha er som gäster i vårt land, vi vill säga välkomna, vi vill gärna vara era vänner och vi delar gärna med oss av vår mat." Allt p.g.a. vänlighet och generositet men just då tyckte jag inte att det var särskilt positivt.

Jag upplevde skillnaderna mellan min kultur och deras som överväldigande. Bara att gå nedför trapporna när jag skulle ut någonstans var en kraftansträngning. Det var varmt och alla grannar hade ytterdörrarna öppna på vid gavel så att det skulle fläkta lite. De satt ofta i rummet vid dörren och hälsade glatt när jag gick förbi. Det hade väl varit okey om de inte hade sagt *itfaddali* (välkommen in) varje gång. Jag ville inte förstå och tänkte:

- Varför säger de saker som de inte menar? De vill ändå inte att jag ska komma in varje gång. Varför inbjuder de ändå?

Mycket av det som jag såg som något positivt i turiststadiet tolkade jag nu negativt. I början tyckte jag att det var trevligt och lätt att få kontakt med människorna. De var också oerhört gästfria. Nu tolkade jag deras vänliga och gästfria sätt som påträngande. Jag fick en överdos av mänsklig kontakt.

Vi bodde på sjätte våningen utan hiss. På taket fanns en vattencistern som fylldes med hjälp av att en pump sattes i gång längst ned vid porten. Cisternen skulle förse femte och sjätte våningen med vatten. Särskilt på somrarna var vattentrycket lågt i staden och det hände titt som tätt att vattnet tog slut. Då var vi tvungna att springa ned de sex trapporna för att sätta i gång pumpen. Problemet var att under tiden som den var i gång fick inga andra lägenheter vatten. På vägen ned måste vi knacka på allas dörrar och fråga om det var möjligt att få sätta i gång pumpen. Det var inte alltid så enkelt.

- Nej, inte nu min dotter står i duschen.

- Nej vänta, jag håller på att tvätta kläder.

Om man befinner sig i turiststadiet så kan denna oväntade möjlighet till kontakt med sina grannar upplevas som positiv, men sannerligen inte när kulturchocken närmar sig!

Man kunde aldrig riktigt planera en dag, eftersom det oftast ändå inte blev som man planerat. Människor kom på besök oanmälda. Vattnet tog som sagt slut lite nu och då. Det var strömavbrott med jämna mellanrum. Att utföra vissa saker tog mycket längre tid än man planerat. Man tvingades vara flexibel och planerade mest för sin egen skull, så att man skulle känna sig effektiv.

Allt detta oväntade som hände fascinerade mig när jag var i turiststadiet. Det fortsatte att roa mig när jag kommit ut ur kulturchocken, men det var en ständig källa till frustration när jag var i det här stadiet, kulturchocken.

I den här fasen sörjer man och saknar den egna kulturen. Det gjorde jag också, men trots att det var jobbigt ville jag aldrig hem till Sverige. Jag var beredd att kämpa. Däremot längtade jag efter våra släktingar och mina närmaste vänner. De tre första åren fick vi vår post till Svenska konsulatet. Det fanns överhuvudtaget inte många utlänningar i Alexandria under våra första år där, inte heller många svenskar. Vi var tolv stycken vuxna och barn, om jag inte minns fel. Under kulturchocksfasen var Svenska konsulatet och Sjömanskyrkan, som låg i samma byggnad en oas att komma till. Vilken känsla det var att få dricka svenskt kaffe, äta kanelbullar, läsa svenska dagstidningar (även om de var ett par veckor gamla) och bara prata svenska. Där i "lilla Sverige" kunde vi slappna av. Sjömanskyrkan och Svenska konsulatet försåg oss med svenska traditioner. Där firade vi midsommar och dansade midsommardanser runt stången på taket! Där sjöng vi svenska julsånger och åt svensk julmat.

En av våra iranska vänner, Hamid, hade varit här i Sverige drygt ett år. Han var inte rädd för att fråga när han inte förstod. En kväll när han var på besök hos oss, frågade han:

- Vad betyder ordet "puh"?

- Du har kanske hört talas om berättelsen om Nalle Puh?

- Nej aldrig.

- Ja, då vet jag inte, svarade jag, för jag har aldrig hört det ordet. Vem har sagt det och när har du hört det?

- Jag har hört det några gånger när jag suttit i tunnelbanan. Det har alltid varit äldre svenska kvinnor som har sagt det, och de har sagt det när de har satt sig ned bredvid mig, svarade han och visade konkret hur de gjort.

- Åh, nu förstår jag vad du menar. "Puh"" är egentligen inte ett svenskt ord, det är bara en suck som man säger ibland när man är trött. De där gamla kvinnorna som du pratar om har bara suckat för att de varit trötta. De kanske hade gått på stan och burit tunga kassar eller också kanske de just slutat arbetet.

- Tack, ska du ha, sade han lättad. Jag trodde att de gjorde så för att de inte tyckte om mig som invandrare. Jag trodde att de tyckte att jag luktade illa eller att det var något annat fel på mig.

Han misstolkade signalerna och drog en felaktig slutsats. Det är lätt gjort när man känner sig osäker och är inne i kulturchocken.

När man är i denna fas är det också lätt att känna motvilja till att lära sig landets språk. Man tycker inte att man gör några framsteg och orkar inte kämpa som förut.

Jag sade förut att de elever som jag upplevt vara mest positiva till språkinlärningen är de som nyss anlänt. Muhammed, 18 år, var en mönsterelev. Han hade bara varit i Sverige ett par månader när han kom till min klass. Han var intelligent och språkbegåvad och lärde sig fantastiskt snabbt att uttrycka sig både muntligt och skriftligt. I slutet av andra terminen märkte jag att verkligheten började gå upp även för honom. Han insåg att trots sina ansträngningar att satsa på studierna skulle det ta lång tid att bemästra språket, och även om han skulle lyckas, så var vägen till utbildning och eventuellt arbete lång. Den idyll han förväntade sig här, visade sig vara en delvis grym verklighet med oförutsedda komplikationer. En dag under en lektion tog han fram ett A4-papper och började skriva. Han skrev så att pennan glödde och man kunde se på honom att det han skrev engagerade honom känslomässigt. De andra eleverna i klassen lade märke till det och en oro spred sig. Vi höll nämligen på med något helt annat. Jag lät honom hållas och fortsatte lektionen.

- När lektionen är slut kommer han säkert att ge mig det där papperet och på det har han nog skrivit vilken dålig lärare han anser mig vara, tänkte jag.

Mycket riktigt, efter lektionen gick de andra hem men Muhammed stannade kvar. Tårarna rann nedför hans kinder när han räckte fram papperet.

- Läs, Margareta, sade han.

På papperet hade han uttryckt hur mycket han saknade sitt land, men främst sin bäste vän. Han hade också skrivit vad han och hans kompis brukade göra tillsammans.

Nästa dag hände samma sak under sista lektionen. Muhammed tog ett papper och skrev igen. Nu visste jag vad det gällde. När de andra gick hem, stannade han kvar och visade mig vad han skrivit. Han berättade om problem som de fått i familjen efter att de kommit till Sverige, problem som de inte haft i hemlandet De nya problemen berodde, enligt honom själv, på att de alla var under stress. Varken modern eller fadern visste hur de skulle finna en balans mellan sin egen kultur och den nya. Deras frustration gick ut över barnen och nya konflikter uppstod.

- De vet inte hur de ska uppfostra mina småsyskon i den här kulturen, förklarade Muhammed.

Under den här tiden började han ofta få svår huvudvärk. Han sörjde och saknade.

Många av våra elever har ofta huvudvärk eller värk på olika ställen i kroppen. Åtskilliga lider av sömnlöshet. De går till olika läkare, men får nästan alltid samma svar:

- Vi hittar inga fysiska fel på dig.

De känner likväl att de har ont. Det leder till att flera blir misstänksamma och förlorar tilliten till den svenska sjukvården eftersom smärtorna kvarstår. Jag vet inte hur många av mina vänner som uppgivet uttryckt:

- Läkarna i Sverige är inte bra. Man får sällan mediciner och de hittar inte vad som är fel. De verkar ju inte kunna så mycket eftersom de tar fram en bok som de läser i när de ska skriva ut medicin.

Är man i kulturchocken mår man ofta psykiskt dåligt, många känner apati och uppgivenhet. Till slut gör det ont i både kropp och själ.

Kulturchockens faser kan till viss del liknas vid en sorgeprocess. Ett sorgearbete inleds efter varje väsentlig förlust och är nödvändig för att en läkningsprocess ska kunna börja.

Fas 2 b. Mitt i kulturchocken.

I slutet av andra året var jag mitt i kulturchocken. Det var en skrämmande upplevelse. Jag såg sidor hos mig som jag aldrig trott att jag skulle se: och jag hade känslor som jag aldrig hade anat att jag skulle kunna känna. Många hade pratat om kulturchocken, men ingen hade berättat vilka symptomen kunde vara. Tänk vad det skulle ha underlättat om jag hade vetat det. Då hade jag förstått, att mina reaktioner var normala. Under den här perioden fick jag också smittsam gulsot, vilket naturligtvis gjorde att kulturchocksstadiet blev ännu mer påfrestande.

Vissa känslor kan stundtals vara starka under den här perioden såsom ilska gentemot den lokala befolkningen, nervositet, frustration och misstänksamhet. Kulturchocken är en form av sorgearbete. Man bearbetar förlusten av invanda beteendemönster, värderingar och sin tidigare identitet.

Många av mina elever upplever detsamma när de är i denna fas. George var vanligtvis en lugn och tystlåten man. En dag när han kom till skolan var han mycket uppriven. Han berättade på arabiska:

- I går hade vi en arbetare från Svenska Bostäder hemma hos oss för att laga elementet. När han var klar ville jag bjuda på kaffe, men han sade att han hade så mycket att göra och avböjde. Han tycker inte om invandrare, var hans slutsats.

Jag förstod vad som var problemet. Vi hade två målare hos oss i vår lägenhet i Egypten i några dagar. Min självklara uppgift var att servera dem te och bjuda på mat. När jag förklarade för George att den svenske arbetaren förmodligen skulle få problem med sin chef om han stannade och drack kaffe hos alla han arbetade hos, så förstod George, att det inte hade med honom själv som person att göra.

En del av mina elever kommer från mindre samhällen och byar i sina länder. Att umgås och prata med alla grannar är en självklarhet där. Ibland uttrycker de frustration över att deras svenska grannar i höghusen där de nu bor inte verkar vilja ha kontakt. Det tolkas då oftast ur deras perspektiv som att deras svenska grannar är avoga till invandrare. När man upplyser dem om att förmodligen så har de flesta svenskarna i höghuset inte heller kontakt sinsemellan, så drar de ofta en lättnadens suck:

- Aha, det beror alltså inte på att vi är invandrare.
- Rektorn och alla i skolledningen är rasister, sade Omar argt en dag.
- Varför säger du så? frågade jag.
- De har bestämt att vi måste åka till Bromma nästa termin, svarade han.

De fyra första terminerna brukade våra analfabeter gå i Tensta eller Rinkeby. På grund av lokalbrist fick de fortsätta att läsa de resterande terminerna i Bromma, och snart var det dags för Omar att börja där.

- Var bor jag? frågade jag då Omar.
- Du bor i Tensta.
- Jag arbetade ett helt år i Bromma. Tror du att skolledningen skickade mig dit för att de inte tyckte om mig?
- Nej, svarade han och skrattade. Du förstår jag känner mig bara trygg i Rinkeby. Här är de flesta invandrare, men om man åker till Bromma känner man sig uttittad, förklarade Omar.

Under Omars sista termin i Rinkeby visade han flera tecken på att han var i kulturchock. Han upplevde att de nationella och "samhället" var emot honom och han gjorde underliga tolkningar av mycket han mötte. Han hänvisade också till svenskar som en fullkomligt homogen grupp med exakt samma åsikter. Även det är ett tydligt tecken på kulturchock.

- Alla svenskar är ogästvänliga och bryr sig inte om sina gamla föräldrar, kan någon av mina elever säga nu och då. Men inte du, Margareta, brukar de tillägga.

- Stopp där, brukar jag säga. Tänk nu efter vad det var du sade. Du sade alla svenskar är... Du kommer från Turkiet. Kan jag säga: Alla turkar är...?

- Nej, så kan man inte säga.

- Och du kommer från Somalia. Kan man säga: Alla somalier är...?

- Nej, naturligtvis inte.

- Vet ni varför ni säger "Men inte du, Margareta"? Jo, därför att jag är en av de få svenskar ni känner. Några svenskar är kanske så där som ni säger, men långt ifrån alla.

- Svenskar är rasister, sade en annan elev.

- Jaha, vad är det som får dig att påstå det?

- Jo, därför att de inte accepterar mitt körkort som jag tog för några år sedan i mitt hemland. De säger att jag måste ta körkort här.

- När jag bodde i Egypten accepterade de i början mitt svenska och internationella körkort. Men när jag hade bott där några år sade de att jag var tvungen att ta egyptiskt körkort för att få fortsätta att köra bil i landet. Jag undrar varför de sade det? Var det för att de var rasister eller var det för att det var en del av landets lagar?

- För att det var lag där.

- Kan du då tänka dig att det kanske beror på att det är en lag i Sverige som du måste ta nytt körkort eller är det enbart för att svenskar är rasister?

- Varför är alla svenskar så jobbiga? skrek en man som kom in i en affär i Tensta.

Den där mannen är i kulturchock, var min första tanke. Han upplever oss inte som enskilda individer, utan som en hotfull klump av människor.

När man är mitt i kulturchocken gör man ofta uppror och tar avstånd från den nya kulturen. Omedvetet söker man sig till sina rötter, generaliserar och gör svartvita jämförelser: Den nya kulturen är "dålig". Den egna kulturen är "bra". De i den nya kulturen "gör fel", men vi i vår kultur "gör rätt" och vårt sätt är det normala. Man ser inte objektivt vare sig på den nya kulturen eller den egna. Känslorna styr ofta, medan förnuftet kommer i andra hand. Många får koncentrationssvårigheter och upplever en förlamande trötthet. Översittartendenser är vanliga, man ser ned på och förlöjligar den nya kulturen.

I radioprogrammet om svenska invandrare i Spanien säger en svensk tonårsgrabb som bott där fem år:

- Jag har inte träffat många vettiga spanjorer. Det finns några få som är som vi, några skateare och rappare. Det är de enda som är normala!

Denna fas är en mycket viktig etapp för nu väljer man mellan att stanna här eller skapa en ny plattform och gå vidare.

Att gå vidare

Vad är det som krävs för att man ska kunna gå vidare och inte fastna i denna fas?

Eftersom den inre tryggheten ofta löses upp är det viktigt med den yttre tryggheten. Det är viktigt att man blir bemött med respekt för den människa man är och blir erkänd för de kunskaper, kvaliteter, erfarenheter och förmågor man har.

Man behöver själv kunskap om kulturchocken och vad den kan innebära, men man är också i behov av ett nätverk av människor som har samma kunskap. Dessa personer bör ha tålmodigt lyssnande öron, som lyssnar utan att fördöma och som inte heller tar illa upp och tolkar det personligt när de får höra negativa och kanske elaka kommentarer om sitt eget land och dess kultur. En vän som förstår att det är fullkomligt normalt att man som invandrad går igenom en sådan här period. Dessa lyssnande öron kan vara några vänner ur majoritetsbefolkningen. Det kan också vara andra invandrade vänner som bott ett längre tag i det nya samhället, vilka fått en större förståelse för vad ”det nya” står för och som själva gått igenom denna påfrestande period. Man måste få kasta sina bollar, sina antaganden, mot ett ”plank” människor och få dessa förhastade antaganden tillbakakastade nyanserade och förklarade. Alla måste ges en rimlig chans att bearbeta sina upplevelser.

Att enbart vara medveten om alla dessa olika faser räcker inte. Språket är A och O, en ovärderlig nyckel när man försöker förstå andras värderingar och söka förklaringar till dessa. Vi lärare får ofta utgöra det viktiga bollplanket som måste finnas när man befinner sig mitt i kulturchocken och själv inte kan se nyanserat på tillvaron. Det är dock inte tillräckligt med en person. Läraren bör vara en av många som de har kontakt med.

Denna fas i kulturanpassningen är en viktig etapp. Det är nu man väljer att bearbeta sina känslor eller att leva kvar i en kulturstress, vilket tyvärr många gör. Om många människor befinner sig i kulturchocken samtidigt kommer de helt naturligt att identifiera sig med varandra. Det skapas då grupper av människor som känner ett utanförskap i det nya och man hamnar lätt i ett "vi och dem - tänkande". I denna situation befinner sig många av våra invandrare idag. Även många svenskar som saknar kontakt med invandrare i vardagen kan lätt hamna i ett liknande sätt att tänka. Många invandrade svenskar i Egypten bodde där i 3–4 år och flyttade sedan tillbaka till Sverige. Ett stort antal lämnade när de var mitt i kulturchocken och deras bestående upplevelse av landet och folket var sorgligt nog mycket negativ.

Varför stannar några i sin anpassningsresa?

Kan det delvis vara av rädsla för att man tror sig vara tvingad att anamma ett synsätt som man inte kan acceptera, eller en ängslan över att förlora det man upplever vara positivt i den egna kulturen? Ingen av oss vill förlora det vi värderar som något positivt. Hur relaterar vi människor egentligen till nya upplevelser och ny information? Vi accepterar oftast det som bekräftar allt som vi tidigare lärt oss av vår omgivning. Det finns både inre och yttre krafter som förhindrar oss att ändra vår världsbild. Att ändra på sin världsbild kan upplevas som ett hot eftersom vi då indirekt ifrågasätter vår egen självbild. Viljan spelar stor roll. När vi konfronteras med nya saker som utmanar vårt nuvarande synsätt, kan vi välja att ifrågasätta och ompröva vårt eget synsätt eller viljemässigt besluta oss för att inte lyssna och inte vilja förstå. Att våga ändra sin världsbild kan ha sitt pris, eftersom det krävs mod att ta den kritik man ofta kan få från den egna gruppen för sitt nya ställningstagande. Att inte ändra sin världsbild kan kräva samma mod. I kulturchockens mörker finns det några som börjar ifrågasätta sina egna grundvärderingar. Det kan krävas mycket kraft för att orka gå vidare.

Under denna fas är det också viktigt att ha sina andrumsplatser, sina oaser. Där är det egna hemmet och gemenskap med den egna gruppen av stor betydelse. Man kan krypa tillbaka i det man själv och de runt omkring känner är ”normalt”, hämta kraft där för att sedan orka ”beblanda” sig igen. Den stora risken för stagnation är om man i det skedet väljer att enbart ha kontakt med sina egna. Jag tror som sagt att det allra viktigaste under denna period är att man har vänner från den lokala befolkningen som orkar med ens aggressioner och kan utgöra det bollplank man så desperat behöver.

Jag hade turen att ha tålmodiga egyptiska vänner, samt en underbar man inför vilka jag fick uttrycka mina frustrationer.

Fas 3 Balansstadiet

Vilken lycka att ha fått nåden att orka hit! Omgivningen har inte förändrats ett dugg, utan det är personen som har arbetat sig igenom kulturchocken som har förändrats. Tryggheten börjar återvända, för det okända blir mer och mer känt och är inte så skrämmande längre. En hemkänsla kommer smygande och att återigen börja umgås med människor i den nya kulturen känns naturligt. Man blir motiverad att lära sig mer av språket, man upptäcker att man med språkets hjälp kan fungera i vardagen och ser språket som en ovärderlig nyckel. Synen på både ens egen och den nya kulturen blir mer objektiv och balanserad, och man kan värdera och acceptera de flesta av skillnaderna som berikande. På grund av en utökad referensram, som nu innefattar en större förståelse och respekt för den nya kulturen samt en ökad språklig kompetens, kan man nu lättare bearbeta nya erfarenheter. En ny dröm om framtiden växer fram och tillvaron byggs upp igen med byggstenar från det förflutna tillsammans med byggstenar från den nya verkligheten.

I klassrumsdiskussioner kan man ofta tydligt se hur långt de olika eleverna kommit på sin anpassningsresa. De elever som bott här längre, arbetat och haft mer kontakt med svenskar än de andra uttrycker sig ofta mer balanserat. Ett ämne som ofta dyker upp är åldringsvården. Vid ett tillfälle samtalade vi och jämförde hur det är att bli gammal här och i deras hemländer. De flesta var mycket negativa till den svenska åldringsvården, men några protesterade. En av dem var Teknaz som bott länge i Sverige:

- Det finns bra saker här och bra saker där i våra hemländer. Det finns dåliga saker här och dåliga saker där. Ni vet att ibland vansköts åldringar som är sängliggande i våra länder. Vi har ofta stora familjer och ibland har ingen tid att göra rent i sängen. Här får man ofta bättre vård, men man kanske känner sig ensammare.

Det allra viktigaste i den här fasen är "Aha-upplevelsen".

- Aha! Om jag var född och uppvuxen här så skulle jag tänka som de, skämta som de, kommunicera som de, göra som de... Det är oftast inte en fråga om rätt eller fel, utan det är helt enkelt så att man gör saker på ett annorlunda sätt.

Ovanstående fem rader är de viktigaste i denna bok. Om vi alla insåg denna enkla sanning skulle vi kanske se på varandra med lite större förståelse. Ingen människa har någonsin själv fått välja födelseplats.

En eventuell återanpassning

Många bär på drömmen att en gång få återvända till sitt hemland, men inser kanske inte att livet har förändrat både de människor man lämnat och en själv. Man har ofta en orealistisk bild av hur det skulle vara att flytta hem. Flera inser dock allteftersom åren går att det inte är en hållbar tanke, på grund av de problem deras barn skulle få, om de flyttade tillbaka. När man återvänder går man ofta igenom en liknande process som när man anpassar sig till en ny kultur. Den processen går dock mycket snabbare, eftersom den egna kulturen trots allt finns som en mer eller mindre undermedveten referensram.

Några av våra egyptiska vänner har efter många år i Sverige återvänt till Egypten på besök. Det har varit intressant att höra deras reaktioner. De reagerade nämligen ofta på samma företeelser i den egyptiska kulturen, som vi gjorde när vi var i kulturchocken. Det är som sagt en process att återvända också. Det tog tre år av sorgearbete innan jag kände att jag landat här i Sverige.

FÄRGRESAN

Detta var min resa. Jag ser på den som en resa i färger.

Om du bara visste vad det innebär att byta land och kultur!
Du och jag som aldrig gått i deras mockasiner.

Den som aldrig känt vad det innebär att lämna allt det trygga,
har lätt att komma med alla färdiga svar...

Att byta land och kultur, det är att göra en inre resa,
en resa i färger! En lycklig, smärtsam resa...
Många i vårt land har gjort och gör denna känslomässiga resa.
Varje resa är olik den andra,
men förunderligt mycket är ändå lika.

Jag reste ifrån Sverige.
Mitt innersta var fyllt av färger, positiva färger.
Jag reste till ett annat land med en mycket annorlunda kultur.
Det landet och den kulturen fyllde också mitt inre av liknande färger,
men bara första året.

Trots många sjukdomar och svårigheter det första året, var landet ändå fyllt av liv:
spännande, annorlunda, nytt språk, ny kultur, landets fascinerande historia.

Vilken förmån att få den livsupplevelsen!
Jag längtade efter att få smälta in, bli en av dem, bli accepterad,
lära känna dessa fantastiska människor med alla deras livsöden.

Så kom det andra året.
Mitt innersta var fortfarande fyllt av färger,
men **formerna** var inte desamma,
och det irriterade mig.
Landet var fyllt av liv:
spännande, annorlunda, nytt språk, ny kultur.
Men det var **för** mycket liv,
för spännande, **för** annorlunda, ett alldeles **för** nytt språk och en alldeles **för** ny kultur.

Så kom slutet på det andra året.
Färgerna övergick till grått,

och sedan till svart.

Och jag var arg....
på allt som var annorlunda,
på språket som var omöjligt att lära sig,
på den nya kulturen som gjorde mig så osäker.

Allt var svart.
Kulturchock kallas det visst!

För allt som var annorlunda var väl egentligen fel,
och språket behövde man väl inte befatta sig med?
Bara tanken på att studera det fyllde mig med avsmak.
Och allt i den nya kulturen var väl fel?
Jag fylldes av vanmakt inför människohavet.

Jag var **trött** på alla barn som skulle fråga vad klockan var, för att se om jag kunde tala arabiska,
och de kvinnor som ville känna på mitt hår,
och de mormödrar som hade tusen och ett råd om vad jag skulle ge babyn för tehopkok när han hade magknip.

För att inte tala om skräphögen på gatan utanför vårt hus, och stanken från den i hettan.

Mitt handlande var irrationellt,
de färdiga lösningarna i livets situationer höll inte längre...
självkänslan var noll,
något måste vara fel med mig,
sådana känslor fick man väl inte ha?
Mattan, min egen kulturs trygga matta drogs undan från mina fötter.
Och här skulle jag alltså leva.... och det var ett frivilligt val.

Det svarta övergick till ömsom svart, ömsom vitt.
Det svarta var den nya kulturen,
det vita var min egen kultur.

För i Sverige vet vi ju hur allt ska vara.
Lagom är bäst, eller hur?
Vi vet ju att man inte kan ge sådana teer till en baby,
vi är väl de som vet vad som är rätt?
Och vi menar ju alltid vad vi säger,
vi säger ju aldrig ja tack till en inbjudan om vi vet att vi inte kommer!
Och jag går väl inte och sätter mig bredvid en familj som jag inte känner, när de är de enda som sitter på den kilometerlånga stranden!

En djup längtan växte i mitt inre
efter att få vara anonym,
leva bland människor som talar ens språk,
som delar ens minnen och vet vem man är,
och som vet hur man kommunicerar...
Och jag kom inte ihåg något tillfälle då jag sett skräp på gatorna i Sverige.

De tunga smärtsamma dagarna gick,
de blev flera hundra...
Jag tvingade mig själv att fortsätta läsa språket.
Att gömma sig från kontakten med människorna i ett land där alla dörrar alltid står öppna gick inte.

Tanken gjorde en sakta vändning.
Ett och annat ljus gick upp för mig,
- om jag hade varit född där skulle jag ha tänkt som de,
- om jag varit född och uppvuxen där skulle jag ha handlat som de,
och kommunicerat som de.
Det kanske oftast inte var en fråga om rätt eller fel,
det kanske bara var så enkelt att man gjorde och sade saker på ett annorlunda sätt!

Jag behövde inte acceptera allt i kulturen
för det gör jag ju inte ens i min egen kultur,
kom jag till slut fram till.
Man måste inte älska och bejaka allt i den nya kulturen,

man kunde faktiskt lära sig att bejaka och älska den enskilda individen, trots att vi inte tänkte lika i allt!
Jag fick spara det i min kultur som jag tyckte var värdefullt och som var viktigt för mig och min familjs identitet.
Det är farligt att sudda ut 20 år av ens liv!

Det svarta och det vita byttes sakta ut till färger igen,
men de hade helt nya och vackra former.
Jag lärde mig älska djupet i dessa vackra färger och former.

Åren gick och de nya färgerna blev mer och mer ett med mig själv.

Sedan flyttade vi s.k. "hem" igen,
färgerna försvann,

allt blev grått, så grått att tunnelbanan som skulle komma 8:03, kom 8:03!

Så började åter en kamp för att återvinna färgerna i mitt liv.
Den säkra dubbelkulturella mattan drogs undan från våra fötter.

Ett stort sorgearbete började.
Sorgen över att vi berövat oss själva det liv vi lärt oss älska,
men mest ett sorgearbete över allt som barnen nu förlorat,
sina nära vänner, det pulserande livet, ökenutflykterna...
För nu blir plötsligt allt det positiva som vi upplevt så värdefullt.

Nu är vi bara två personer som delar denna historia,
ibland tre, fyra, fem eller sex personer... allt beroende på hur mycket barnen minns.
Denna historia är för oss en dyrbar skatt.
De säkra självklara lösningarna är inte självklara längre.

Ett är säkert, det är palmerna som reser sig mot den klarblå himlen som vi minns, inte dammet och skräpet,
jo faktiskt, stanken av sophögen utanför vårt hus gav oss hemkänsla till slut.
Och så dessa underbara människor, dessa öppna hjärtan som alltid kommunicerade:
- Tid för dig det har vi gott om.